

RECENZIE

KÓNYA, Peter. ZA BOHA, VLASTĚ A SLOBODU! POHNUTÉ OSUDY KURUCKÉHO GENERÁLA JURAJA OTTLYKA. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2009, 366 s.

Autor diela o životných osudoch jedného z mimoriadne zaujímavých postáv uhorských dejín druhej polovice 17. a začiatku 18. storočia Juraja Ottlyka, prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., patrí medzi popredných bádateľov daného obdobia. Publikoval dva knižné tituly (*Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní 1670 – 1711. ACEP VI.* Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu E. c. a. v. na Slovensku, 2000; *Prešovský krvavý súd z r. 1687. ACEP VIII.* Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu E. c. a. v. na Slovensku, 2001) a viacero vedeckých štúdií, predovšetkým k problematike posledných dvoch protihabsburských stavovských povstaní v Uhorsku (niektoré z nich vyšli aj v zahraničí). Je iniciátorom a aktívnym účastníkom medzinárodných vedeckých konferencií a výraznou mierou sa podieľa aj na osvetovej a pedagogickej práci viažucej sa k problematike raného novoveku. Takže bolo logickým vyústením jeho bádateľských snažení, že ako prvý na Slovensku (v takých širokých súvislostiach, ako je koncipovaná posudzovaná práca vlastne aj v nástupníckych štátoch bývalej Rakúsko-uhorskej monarchie) sa sústredil na kritické spracovanie životopisu tejto zložitej osobnosti. Svoju úlohu pri výbere témy zohrala zrejme aj skutočnosť, že ide o rodáka z Trenčianskej stolice so slovenskými koreňmi, ktorého životné osudy priam nabádali k možnosti plasticky vykresliť zložitú, protirečivú a drsnú atmosféru doby, v ktorej žil.

Životná dráha Juraja Ottlyka do značnej miery kopíruje život, postoje a myslenie celého radu príslušníkov uhorského zemianstva, ktorých sa nepokojný vír doby dotkol. Venoval sa zvelaďovaniu rodového majetku, bol vtiahnutý do zápasu o rozšírenie náboženskej slobody evanjelikov, stal sa aktívnym účastníkom protihabsburského povstania Imricha Thökölyho, za dobrodružných okolností sa mu podarilo ujsť z cisárskeho zajatia, vrátil sa ku kurucom, od ktorých prešiel do tábora ich protivníkov, aby vzápätí bojoval proti Turkom na strane cisárskych vojsk. Roku 1687 bol obvinený z účasti na sprisahaní proti panovníkovi a postavený pred tribunál generála Caraffu. Zachránil sa vďaka zásluhám v boji proti Turkom a iniciatíve, ktorú na cisárskom dvore vyvinula jeho manželka. Po vypuknutí protihabsburského stavovského povstania pod vedením Františka II. Rákócziho sa pridal ku kuruckému hnutiu, kde dosiahol hodnosť brigádira (brigádny generál) a významné funkcie na kniežacom dvore, medzi inými aj funkciu kniežacieho dvormajstra a podpredsedu Dvornej hospodárskej rady. Po porážke povstania spolu s Rákócziho dvorom ušiel do Poľska, odkiaľ sa vrátil po udelení milosti a zložil prísahu vernosti panovníkovi. Usadil sa na svojich majetkoch. V závere svojho života sa venoval predovšetkým hospodáreniu a zapojil sa do zápasu o zachovanie náboženských slobôd pre protestantov. Zomrel v Horných Ozorovciach roku 1730 ako 74-ročný. Autor životopisu tieto a ďalšie udalosti vykresľuje na pozadí zložitého vývojového procesu poslednej fázy protitureckých vojen, náboženského zápasu a protihabsburských stavovských povstaní uhorskej a sedmohradskej šľachty, ktorých Juraj Ottlyk bol účastníkom.

Kniha, okrem úvodu a záverečnej kapitoly, ktorá je venovaná hodnoteniu osobnosti Juraja Ottlyka v dejinách, je členená na chronologicky uzavreté celky a po obsahovej i for-

málnej stránke spĺňa všetky kritériá pre práce vedeckého charakteru. Má rozsah 366 tlačných strán, je vybavená poznámkovým aparátom, zoznamom prameňov a literatúry, chronologickým prehľadom najdôležitejších udalostí, menným a miestnym registrom, nemeckým a maďarským resumé, ako aj čiernobielymi dobovými ilustráciami. Prof. Kónya sa vo svojej práci opieral predovšetkým o publikovanú autobiografiu Juraja Ottlyka, širokú bázu edícií publikovaných prameňov, odbornú literatúru, najmä maďarskej proveniencie, ktorú dopĺňal štúdiom archívnych materiálov v maďarských, rakúskych a slovenských archívoch. Využil pramene uložené v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti (Magyar Országos Levéltár) v Krajinskej Séchenyiho knižnici v Budapešti (Országos Széchenyi Könyvtár) v Evanjelickom krajinskom archíve v Budapešti (Evangélikus Országos Levéltár) a z rukopisnej zbierky Knižnice Maďarskej akadémie vied (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára). Z rakúskych archívov čerpal najmä z materiálov uložených v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni (Österreichisches Staatsarchiv). Vo veľkej miere využil aj pramene zo slovenských štátnych archívov, predovšetkým v Prešove a Bytči, ako aj z evanjelických a v zborových archívoch v Prešove a Bardejove. Škoda, že autor ponechal bez povšimnutia Vojenský historický archív v Budapešti (Magyar Hadtörténelmi Levéltár) a viedenský Vojnový archív (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv), kde sa nachádzajú zbierky využiteľné aj pre túto monografiu, najmä v oblasti vojnových diania v sledovanom období (napr. zbierky *Alte Feldakten*, *A török hódoltság és török elleni háborúk iratai*, *A Rákóczi szabadságharc iratai*).

Prof. Kónya sa v prvej kapitole venuje pôvodu rodu Ottlykovcov, detstvu, dospievaniu a štúdiu mladého Juraja Ottlyka na prešovskom kolégiu, kde sa zoznámil s neskorším vodcom protihabsburského povstania Imrichom Thökölym. Približuje jeho návrat, násilné odobratie evanjelického kostola v Kochanovciach, kde mal pochovaných svojich predkov, čo posilnilo jeho postoj k evanjelickej cirkvi, ako aj ďalšie prejavy násilnej rekatolizácie, majúce podiel na vypuknutí Thökölyho povstania. Kapitola zakončuje udalosťami súvisiacimi s odchodom Ottlyka do Tekovskej stolice, kde vstúpil do služby u rodiny Osztrostovcov, jeho svadbou a návratom na rodinné majetky do Horných Ozoroviec. V druhej kapitole sa venuje trom chronologicky na seba nadväzujúcim celkom. Na pozadí vzniku a rozvoja kuruckého hnutia mapuje cestu vedúcu k rozhodnutiu Ottlyka pridať sa na stranu povstalcov a jeho činnosť v protihabsburskom hnutí Imricha Thökölyho. V ďalšej podkapitole opisuje jeho zajatie cisárskym vojskom, dobrodružný útek z hradu v Kapušanoch, ďalšiu činnosť v kuruckom vojsku a v dôsledku zatlačenia Thökölyho hnutia jeho opätovný prechod na stranu panovníka, nové zajatie tentoraz zo strany povstalcov, internovanie v Košiciach a po kapitulácii mesta jeho oslobodenie. Tretiu podkapitolu autor venuje osudom a činnosti Ottlyka v cisárskom vojsku proti osmanskej armáde, vrátane bojov súvisiacich s oslobodzovaním Budína, hodnotí jeho vojenské zásluhy a stručne načrtáva jeho majetkové pomery. Po tejto sedem rokov trvajúcej mimoriadne aktívnej činnosti, predovšetkým na bojiskách, sa Ottlyk vrátil na svoje panstvo. Jeho životným osudom v domácom prostredí, vrátane jeho zatknutia a vyšetrovania pred tribunálom generála Caraffu, oslobodenia a následným rokom prežitým v mierových časoch, prevažne v Horných Ozorovciach, ako aj činnosti v službách na panstve vojvodu Salma, sa autor venoval v nasledujúcej kapitole.

Rozsahom najväčšia a z hľadiska vojenských dejín Slovenska najzaujímavejšia kapitola je venovaná životným osudom Juraja Ottlyka v čase protihabsburského stavovského povstania Františka II. Rákócziho. Sme svedkami opisu príčin a rozmachu tohto povstania, činnosti Ottlyka v hodnosti plukovníka na čele stoličného vojska bojujúceho proti kurucom, a jeho rozhodnutia prejsť k povstalcovi. V ďalších podkapitolách tejto časti knihy autor nenásilne vplietol životné osudy protagonistu do dejín posledného stavovského povstania v Uhorsku,

mapuje jeho aktivitu v kuruckej armáde i na kniežacom dvore, kde sa stal dvormajstrom kniežata, od roku 1706 prefektom Thökölyovských majetkov a v nasledujúcom roku podpredsedom Dvornej hospodárskej rady, ktorú pre zaneprázdnenosť jeho predsedu Františka II. Rákócziho vlastne viedol. Venuje sa opisu vojnových udalostí a Ottlykovej účasti na nich, jeho činnosti vyplývajúcej z funkcií na kniežacom dvore, vrátane účasti na snemoch, jeho kontaktom s poprednými predstaviteľmi kuruckého hnutia, úpadku kuruckého hnutia až po emigráciu Ottlyka vo februári 1711 do Poľska a návrat do vlasti po udelení amnestie. Záverečná kapitola mapuje jeho život na rodovom hospodárstve v Horných Ozorovciach. Jeho majetky boli počas bojov viackrát vyplienené a Ottlyk sa sústredil na ich znovuzveladenie a ako presvedčený evanjelik sa venoval až do konca života obrane náboženských práv svojho okolia a slobody vyznania. Dr. Kónya prácu doplnil o samostatnú kapitolu s názvom *Osobnosť Juraja Ottlyka v dejinách*. V nej sa kriticky zaoberá Ottlykovou autobiografiou, o ktorú sa v súvislosti so životnými osudmi svojho hrdinu predovšetkým opiera. Hodnotí jej vierohodnosť, upozorňuje na vplyv politickej situácie doby, v ktorej životopis vznikol a v súvislosti s tým na udalosti, ktoré Ottlyk asi zámerne zamlčal, prispôbil vzhľadom na nové podmienky, ktoré nastali po Szatmárskom mieri, či takým alebo oným spôsobom pozmenil. V poslednej časti publikácie si autor kladie otázku, ako hodnotiť osobnosť Juraja Ottlyka. Poukazuje na diametrálne odlišné postoje pri jeho hodnotení ako hrdinu alebo dobového karieristu v diele evanjelického farára Alexandra Barica, ktorý ho heroizoval a známeho maďarského historika a poslanca uhorského snemu Kálmána Thalyho, ktorý ho ako zradcu Rákócziho povstania odsudzoval. Autor dochádza k záveru, že nie je možné sa prikloniť ani k jednej z týchto hodnotení. „Ottlyk...mal ďaleko k nepoškrvnenému, nežistnému hrdinovi a zďaleka nebol ani klamárom, nevďačníkom a zradcom. Ako obyčajný človek s dobrými i zlými vlastnosťami bol niekým medzi dvoma pólmi reprezentovanými hodnoteniami Thalyho a Baricu... Juraj Ottlyk bol typickým predstaviteľom svojho stavu, stoličnej šľachty, chrániacej si svoje stavovské privilégiá a slobody proti všetkým, ktorí by ich chceli obmedzovať“ – píše záverom svojho hodnotenia.

Pri hodnotení publikácie ako celku treba konštatovať, že ide o solídnu sondu do života výraznej osobnosti doby na pozadí zložitých historických udalostí. Autorovi sa podarilo nenásilne a s mierou pre cit sklbiť širšie historické udalosti doby so životnými osudmi protagonistu. Čo sa týka úlohy a dobového pôsobenia Ottlyka, však podľa môjho názoru autor miestami podlieha „kúzlu“ jeho osobnosti, z čoho vyplýva, že nepracuje vždy s náležitou kritickosťou s jeho biografiou. A to napriek tomu, že sám v poslednej kapitole poukazuje na úskalia spojené s dielami podobného charakteru a aj v predchádzajúcich častiach práce upozorňuje na nepresnosti biografie. Berúc do úvahy aj túto skutočnosť, sa mi predsa len zdá, že v niektorých súvislostiach jeho význam a pôsobenie preceňuje. Je už inou otázkou, že pri spracovávaní životopisov to nie je neobvyklý, skôr dosť častý jav. Miera určitého stotožnenia sa so subjektom protagonistu diela je v prácach podobného charakteru pochopiteľná. Myslím si, že by bolo možné diskutovať o autorovom hodnotení Ottlyka, že „patrí medzi najvýznamnejšie osobnosti posledných protihabsburských povstaní, predovšetkým odboja Františka II. Rákócziho“. Treba súhlasiť s tým, že bol nesporne dôležitou osobnosťou, ktorá sa zo syna trenčianskeho podžupana s nedostatočným vzdelaním vypracovala do hodnosti generála Františka II. Rákócziho a ktorá bola priamym účastníkom takmer všetkých významných udalostí posledných desaťročí 17. a začiatku 18. storočia. Pri jeho porovnaní s niektorými ďalšími osobnosťami tohto hnutia (sčasti aj pre pôvod, majetkové pomery, vzdelanie, oproti iným veliteľom predsa len podradnejšie vojenské zaradenie a pod.) však podľa môjho názoru nehral až takú výraznú úlohu, ako to pri celkovom hodnotení au-

tor prezentuje. Nie som si istý ani tým, či Ottlykove časté prechody z jedného tábora bojujúcich do tábora protivníka a späť je možné ospravedlniť jeho „pragmatickosťou“. Tu by som predsa len čakal pokus o širší rozbor jeho osobných vlastností. Mal by som poznámku aj k spôsobu využívania odbornej literatúry v súvislosti s niektorými významnými udalosťami. Napr. pri opise priebehu bitky pri Viedni roku 1683 a nasledujúcich bojových akcií sa autor opiera o Ottlykove spomienky (aspoň v poznámkach sa odvoláva iba na jeho biografiu, s. 53-55). Pritom k bitke pri Viedni a pri Parkane existuje široký výber literatúry, a to nielen rakúskej a maďarskej, ale dokonca aj slovenskej proveniencie (Kopčan, V. *Slovensko v tieni polmesiaca*; Kopčan V. *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*; jeho štúdia *Obliehanie Viedne roku 1683 a Slovensko*, publikovaná v Historickom časopise 44/1983; Vércse, M.: *Parkanská bitka*; V. Kopčan vydal aj bibliografiu slovenskej turkológie a osmanskej expanzie na Slovensku. Z vojenského hľadiska sa tomuto obdobiu venujú aj *Vojenské dejiny Slovenska II*, moja publikácia *Bitky a bojiská v našich dejinách I* a ďalšie odborné články. Pre zaujímavosť uvádzam, že pri okrúhlych výročiach bitky pri Viedni (1983, 2003) aj v Rakúsku a v Maďarsku vyšlo viacero zaujímavých štúdií k týmto udalostiam). Nepochybujem o tom, že väčšinu týchto diel autor pozná, jednu zo spomínaných publikácií dokonca v zozname literatúry uvádza. Škoda, že sa na nich neodvoláva. Spomínam to aj preto, že v týchto súvislostiach potom napr. hodnotenie Karola Lotrinského v porovnaní so Sobieskym pôsobí nedocenené, opis bitiek, príčiny odchodu Sobieskeho z Uhorska a prezentácia ďalších udalostí až príliš zjednodušene atď. S obdobným úkazom sa stretávame napr. aj v súvislosti s opisom bojov pri obliehaní Budína roku 1686, kde autor okrem Ottlykovho rukopisu sa opiera o staršiu prácu Á. Várkonyiovej (vydaná r. 1984), pričom maďarská, najmä vojenská historiografia, v posledných desaťročiach podrobne zmapovala tieto udalosti a vydala dokonca aj vojnový denník Karola Lotrinského z roku 1686. Možno by bolo prospešné aj pri opise bitky pri Trenčianskej Turnej v poznámkach upozorniť na štúdiu K. Thalyho a novšie práce o tejto bitke, najmä keď autor niektoré z nich v zozname literatúry aj uvádza. Pri využití najnovších prác vojenských historikov by aj bitka pri Smoleniciach a pri Budmericiach bola zrejme vykreslená o niečo plastickejšie.

Niekoľko poznámok k menším formálnym nedostatkom publikácie. V mennom registri síce nájdeme, až na výnimky, krstné mená tu spomínaných osôb, škoda že pri prvej zmienke v samotnom texte tomu tak vždy nie je. Podobne je to aj pri dobových zemepisných názvoch – v registri sú uvedené, ale prehľadnosť textu by zlepšilo, keby to tak bolo pri prvej zmienke aj tam. Pre širšiu čitateľskú verejnosť by bolo prospešné v poznámkach vysvetliť niektoré menej známe dobové pojmy (*100 štvrtí, okovy vína, slepý útok* atď.). Na nevhodný terén pre nástup kuruckého jazdeckta cez úzky násyp Pekryho neupozornil Rákóczi, ale Ebeczky (s. 199). Rozbor bitky pri Smoleniciach by si zaslúžil aj zmienku o účasti „myjavských puškárov“, o fakte, že sa v niektorých neregulárnych jednotkách velilo po slovensky. (Pre zaujímavosť Rákóczi v jednom zo svojich listov Bercsényimu ešte aj v časoch úpadku kuruckého hnutia pod vplyvom tohto víťazstva sa pýta, ako by bolo možné získať Slovákov na svoju stranu). Neškodilo by spomenúť aj fakt, že celá akcia zo strany kurucov sa rozvinula až potom, keď sa im podarilo zajať posla so správou a zámeroch Jána Pálffyho spojiť sa s gen. Ritschanom, ktorý sa zdržiaval pri Skalici. V rámci korektúry sa nepodarilo „vychytiť“ všetky detailné chyby technického charakteru, takže v niektorých slovách, a to na viacerých miestach, vypadli jednotlivé písmená. Uvedené pripomienky majú iba marginálny význam skôr doplnkového charakteru. Nič nemení na skutočnosti, že prof. Kónya sprístupnil odbornej i laickej verejnosti mimoriadne prínosné, svojím obsahom zaujímavé a vydarené dielo, ktoré v zásade korešponduje s najnovšími výsledkami historického bádania. Nábo-

ženské pomery, ústupové boje a vojenské akcie Thökölyho kurucov od leta 1683 sú v danej publikácii spracované mimoriadne dôkladným a kvalitným spôsobom. Aj z vojenskohistorického hľadiska za veľmi prínosné považujem tie časti práce, v ktorých sa autor zaoberá pôsobením Ottlyka ako veliteľa kuruckých oddielov v severozápadných stolicích Slovenska po bitke pri Trenčianskej Turnej. V tomto smere musím vyzdvihnúť, že autor na úrovni zvládol širokú paletu pojmov a reálií súvisiacich s vojenstvom skúmaného obdobia. Veľmi správne na viacerých miestach zdôrazňuje niekedy v maďarskej historickej spisbe zanedbávaný fakt, že pre veľkú časť protestantských zemanov, mešťanov i poddaných bola túžba po obnovení slobody vyznania a navrátenia skonfiškovaných chrámov, škôl a, samozrejme, osobných majetkov. Posunom v mapovaní daného obdobia sú časti práce týkajúce sa pôsobenia Juraja Ottlyka na organizovaní snemov Františka II. Rákócziho. Autor vyvracia niektoré dodnes tradované omyly späť so životom tohto ambiciózneho muža a takto by som mohol menovať aj ďalšie obsahové celky publikácie.

Práca je napísaná kultivovaným jazykom, prehľadným spôsobom, má logickú štruktúru a napriek vyššie uvedeným pripomienkam je nesporne prínosom pre hlbšie poznanie historických udalostí raného novoveku. Je plastickým obrazom životnej púte uhorského zemana i doby, v ktorej žil. Popri monografiách o jednotlivých osobnostiach protihabsburských stavovských povstaní v Uhorsku, vydávaných najmä v Maďarsku, konečne disponujeme kvalitným životopisom jedného z popredných účinkujúcich doby aj na Slovensku. V týchto súvislostiach práca zaplňa výraznú medzeru v tzv. bielych miestach našich dejín skúmaného obdobia. Autor využíva širokú škálu pramenného materiálu, presne cituje relevantnú literatúru a archívne pramene, pričom poznámkový aparát nepreťažuje prílišnou šírkou citácií, a tak sa publikácia stáva čitateľsky prístupnou aj pre širšiu verejnosť.

Vojtech Dangl

DANGL, Vojtech. *POD ZÁSTAVOU CISÁRA A KRÁLA. (KAPITOLY Z VOJENSKÝCH DEJÍN SLOVENSKA 1848-1914).* Bratislava : Historický ústav SAV, 2009, 280 s.

Knižné dielo popredného slovenského vojenského historika tvorí ucelený súbor kapitol o problematike vývoja armády a vojenstva v predmetnom období. Práve V. Dangl má významný podiel na tom, že pomery pred prvou svetovou vojnou sa stali predmetom systematicky vedeného bádania z hľadiska vojenských dejín, pričom sám vniesol do historickej spisby rad vedeckých a odborných publikácií základného významu. Prvá časť práce s názvom *Na ceste k svetovej vojne* má 8 kapitol, prvé dve z nich sa viažu na obdobie pred utvorením Rakúsko-Uhorska roku 1867. Druhá časť – *Slováci vo Veľkej vojne* obsahuje 3 kapitoly, ktoré sa zameriavajú na vstupnú fázu operácií rakúsko-uhorskej armády v lete 1914. Základnú tematickú a obsahovú štruktúru publikácie odzrkadľujú názvy jednotlivých kapitol, ktoré možno zoskupiť do vnútorne previazaných blokov.

Úvod práce približuje autorský zámer zvýrazniť skutočnosť, že výskumy v oblasti vojenských dejín Slovenska dovoľujú prezentovať vedeckým a odborným kruhom fundované výsledky, ktoré patria k organickým zložkám koncepcných pohľadov na celkový charakter vývinového procesu, ako aj na stabilné faktory, ktoré determinovali osobitosti dejín Slovenska. Okrem primárneho dôrazu na slovenskú problematiku autor dbal na jej zaradenie do kontextu pohybu konštelácie mocensko-politickej mapy Európy, ktorej vplyv z pozadia určoval napokon aj zahranično-politickú orientáciu Rakúsko-Uhorska, kde k dominantným zlož-

kám patrila oblasť vojenstva, keďže poslaním armády bola nielen obrana štátu, ale aj presadzovanie záujmov monarchie na medzinárodnom poli.

Kapitola *Vojenské aspekty septembrovej výpravy 1848* poukazuje na význam ozbrojeného vystúpenia Slovákov v revolúcii 1848 – 1849 z hľadiska naplňania prvého národnopolitického programu i budovania tradícií emancipačných snáh. Autor hodnotí objektívne podmienky pôsobenia Slovenského dobrovoľníckeho zboru ako súčasť cisárskej armády, ako aj jeho pripravenosť a vnútorné dispozície na uskutočňovanie vojenských akcií proti maďarským ozbrojeným silám. Osvetľuje v tomto mocenskom strete aj funkciu Slovenskej národnej rady, prvého národného orgánu, ktorý vznikol ako riadiace centrum politických a vojenských zámerov a snáh v prelomovom čase mocensko-politických a sociálnych zmien v monarchii. Autor podčiarkol dôležitosť tohto skutku najmä z hľadiska ďalšieho emancipačného vývinu, zvlášť však vyzdvihuje jeho dopad na pestovanie národného vedomia a sebavedomia, keďže sa stal pilierom tradície národnopolitických snáh.

Na príklade dvoch významných bitiek v prusko-rakúskej vojne 1866, ktoré sa udiali pri Hradci Králové a Lamači (dnes súčasť Bratislavy), autor konfrontoval mocenské a strategické ambície habsburskej monarchie a Pruska a na základe výsledkov vojny hodnotil dosah týchto bojových stretov na oslabenie mocenského postavenia habsburskej monarchie v medzinárodnom kontexte, ako aj na vyostrenie problémov jej vnútro politickej stability, ktoré viedli dynastiu k dualistickému štátoprávnomu usporiadaniu ríše roku 1867. Práve výsledky tejto vojny mali zásadný dosah na naliehavé zavedenie reformy štátoprávneho usporiadania jednotnej habsburskej monarchie, ktorá sa zavŕšila vznikom Rakúsko-Uhorska. Autor upozornil na skutočnosť, že monarchia musela súhlasiť so zrušením Nemeckého spolku a vytvorením Severonemeckého spolku, nového zoskupenia na čele s Pruskom. Osobitnú pozornosť obrátil na účasť slovenských vojakov v nasadení na frontovom poli a taktiež na vnímanie vojnovnej situácie slovenským obyvateľstvom, keďže muselo prekonávať sprievodné obavy a útrapy, ktoré sa ho priamo dotýkali najmä v západnej časti slovenského územia.

Blok ďalších troch kapitol sa venuje osvetleniu účelu a aplikácii tzv. branných zákonov z roku 1868, ktoré v Uhorsku stanovili všeobecnú brannú povinnosť, vytýčili úlohu a štruktúru všetkých branných síl, konštituovali „vlastibranu“ ako doplnujúcu časť armádnych zložiek a taktiež „domobranu“ s úlohou podporovať ozbrojené sily v prípade ohrozenia štátu vonkajším nepriateľom. Autor poukazuje na významnú skutočnosť v reláciách medzi vienským dvorom a maďarskou politickou reprezentáciou, že otázky branných síl boli permanentným zdrojom napätia a „jednou zo základných príčin vnútornej krízy dualizmu“, lebo maďarská politika vyjadrovala nespokojnosť, že nemá taký dosah na armádu, aký by si priała podľa svojich plánov a snáh na posilnenie samostatnosti Uhorska voči panovníkovi, dynastii a rakúskej časti dvojštátia. Postup legislatívnych úprav postavenia armády autor demonštruje na ďalších zákonných normách, ktoré sledovali zvýšenie jej bojaskopnosti, o čom svedčia najmä zákony z roku 1912, v ktorých sa odrazila vrcholiaca fáza militarizácie habsburskej monarchie. Z tohto základu sa odvíja výklad podstatných otázok, ktoré sa týkali systému doplňovania armády a organizačného vývoja pechotného a jazdeckého vojska so zreteľom na Slovensko. V daných reláciách majú dôležitý inštruktívny význam údaje o teritoriálnom členení doplnovacích obvodov a vojenskom školstve. Autor podáva prehľadné informácie o štruktúre armády, početných stavoch druhov vojska a osobitne o dislokácii veliteľstiev a útvarov na Slovensku. Práve údaje tohto charakteru sú dôležité z hľadiska pochopenia, v akom kontexte vnímali armádu jednotlivé zložky slovenskej spoločnosti. Je evidentné, že v tých mestách, ktoré mali vojenskú posádku, prebiehali v najširšej miere priame kontakty civilného obyvateľstva s príslušníkmi armády. Prítomnosť vojska mala

nesporný vplyv na budovanie infraštruktúry, dotváranie verejného, spoločenského i hospodárskeho života celej mestskej komunity, ako aj vonkajších znakov urbanizácie. Obyvateľstvu sa tak armádne zložky približovali predovšetkým v konkrétnom prostredí a každodennom dianí, pričom posudzovalo armádu nielen na základe takéhoto bežného vnímania a praktických skúseností, ale jej komplexnú funkciu a postavenie v spoločnosti neoddeliteľne spájalo so štátom a jeho politikou voči Slovákom. Dôležité sú v daných súvislostiach autorom prezentované závery o signifikantnom postoji slovenského obyvateľstva, z ktorého na základe viacerých výskumom podložených argumentov vyplýva, že si udržiavalo určitý odstup od ozbrojených zložiek a nepokladalo armádu za vhodnú oblasť pre profesionálne uplatnenie sa mužov.

Kapitola s názvom *Problematika národnostnej otázky v armáde a reakcie slovenskej spoločnosti* osvetľuje symptómy zvýšenej militarizácie v politike uhorskej vlády od konca 19. storočia spojené s ambíciami maďarských politických síl a štátnych inštitúcií využiť armádu ako významný a nezastupiteľný nástroj pretvorenia Uhorska na homogénny maďarský národný štát. Autor odhaľuje zmysel týchto snáh podľa hodnotenia postojov a verejných vyhlásení maďarských politikov najmä na pôde snemu, keď sa prerokovávali právne normy týkajúce sa armády. Práve tieto ciele vyvolali u Slovákov a ďalších nemaďarských národov negatívne reakcie a prejavy pasívneho odporu k vojenskej službe a plánom militarizmu, pričom vyvolali v období balkánskych vojen (1912 – 1913) otvorenú protivojnovú agitáciu a sympatie k slovanským národom. Autor tu zreteľne vyslovil závery, že maďarská politika videla v armáde účinný priestor na asimilačné ciele v záujme postupu v realizácii myšlienky „jednotného a nedeliteľného maďarského národa“ ako jediného štátotvorného činiteľa vo viacnárodnom Uhorsku. Problémy s používaním služobného a veliaceho jazyka príslušníkmi ozbrojených síl z nemaďarských národností mali byť eliminované práve zvýšeným dôrazom na presadzovanie maďarčiny v uvedených funkciách čo v najväčšej miere. Išlo o analogický kurz, ako sa aplikoval v prípade školstva a kultúrnej sféry, kde význam výchovy vo „vlasteneckom duchu“ mal prioritné postavenie v národnostnej politike s priamym negatívnym dosahom pre nemaďarské obyvateľstvo. V tomto smere autor sprostredkoval postoje slovenskej politickej reprezentácie a osobitne poslancov uhorského snemu, v ktorých sa markantne prejavila verejná kritika militarizácie štátu a snáh maďarskej politiky posilniť svoj vplyv na ozbrojené sily monarchie, čo odmietali aj predstavitelia ďalších nemaďarských národov. S výraznou aktivitou slovenskej politiky na začiatku storočia tak súviselo aj rozšírenie jej záujmu o sféru, ktorá práve v tomto čase nadobúdala na význame v dôsledku uskutočňovania veľmocenských ambícií monarchie. Ako jeden z príznačných javov pre postoje slovenského obyvateľstva k vystupňovaniu militarizačnému kurzu autor štatistickými údajmi dokumentoval odchod vojnopovinných mužov za hranice, čo v armádnych kruhoch vyvolalo prijatie retorčných opatrení, aby zabránili vyhýbaniu sa vojenskej službe.

Dve kapitoly (*Vojensko-diplomatické pozadie príprav prvej svetovej vojny po sarajevskom atentáte; Vojnové plány Rakúsko-Uhorska v predvečer prvej svetovej vojny*) bezprostredne predchádzajú výkladu problematiky v druhej časti, keďže sa po vecnej stránke viažu na očakávaný vojnový konflikt. Autor prízvukuje, že „postoj Nemecka mal pre monarchiu rozhodujúci význam“, čo znamenalo jadro základného motívu jej orientácie na ďalšiu súčinnosť s Nemeckom, od ktorého bolo Rakúsko-Uhorsko značne závislé v politickej, ekonomickej a vojenskej oblasti. Osvetľuje, aké kroky uskutočňovala habsburská monarchia v bezprostrednej fáze pred vzplanutím bojových akcií, konkrétne hodnotí predovšetkým otvorenú kampaň proti Srbsku s mocenským tlakom na diplomatickej úrovni pri predkladaní ultimatívnych požiadaviek. Približuje tiež postoje mocností Dohody a snahy Srbska o ziska-

nie podpory pre svoje rozhodnutia v tomto bloku. Z výkladu vyvodil autor záver, že prebiehajúce rokovania medzi zainteresovanými štátmi v skutočnosti neznamenali snahy o zamedzenie vzniku vojnového konfliktu, pretože „veľká diplomatická hra“ v tomto čase už „bola ouvertúrou do tých čias najväčšieho vojenského konfliktu v dejinách“. Na základe genézy mocenskej stratégie Rakúsko-Uhorska voči postaveniu a záujmom Ruska a smerom na Balkán v súlade s vojnovými plánmi Nemecka voči Francúzsku sa autor sústredil na rozbor aktuálnych modifikácií vojnových cieľov monarchie. Tu zdôraznil, že zámery Rakúsko-Uhorska sa opierali o vojnové plány Nemecka a boli fakticky ich súčasťou. Poukázal, že Nemecko a Rakúsko-Uhorsko nedocenili v tomto období protiváhu a potenciál Ruska (haličský front), ako aj sily na južnom (srbskom) fronte, čo zmarilo možnosť viesť agresívny typ tzv. bleskovej vojny a získať už na začiatku vojny rozhodujúcu dominanciu.

Druhá časť sa koncepcne zakladá na hodnotení prvých výsledkov bojového nasadenia rakúsko-uhorskej armády. Problémy monarchie v počiatočných fázach Veľkej vojny na severovýchodnom fronte v Haliči a v bitkách pri Krašniku a Komarówe v lete 1914 prezentoval autor na príklade uskutočňovania plánu generálnej ofenzívy, na ktorú reagovalo Rusko vlastnými strategicko-taktickými zámermi a manévrami. Urýchlený prechod do ofenzívy sa pritom udial za podmienok, že nie všetky zainteresované armádne zložky boli vstave plnej bojovej pohotovosti, čo si vyžadovalo od jednotiek mimoriadne nasadenie fyzických i psychických síl. Hoci po vojenskej stránke patrili uvedené bojové strety medzi najväčšie a najtvrdšie v dovtedajších dejinách rakúsko-uhorskej armády, ich výsledky odrážali nedostatočné zabezpečenie materiálnej, technickej i morálnej prípravy zúčastnených vojenských síl habsburskej monarchie. Autor v tejto súvislosti poukázal, že velenie rakúsko-uhorskej armády precenilo aj propagačnými nástrojmi význam oboch bitiek, hoci išlo len o čiastkové víťazstvá, ktoré nemali strategický dosah. Obsahový záber druhej časti je poznatkovo produktívny aj tým, že približuje skutočnosti o pôsobení bratislavského a košického armádneho zboru, v zostave ktorých bojovali aj útvary so sídlom na Slovensku s výrazným zastúpením slovenských vojakov.

Žiada sa zdôrazniť, že v publikácii sa prelína vojenskohistorický prístup s hodnotovou analýzou politicko-spoločenskej atmosféry a verejnej mienky vo vzťahu k fenoménu armády. Berie sa zreteľ nielen na funkciu ozbrojených síl ako rozhodujúceho nástroja vo vnútroštátnych bezpečnostných reláciách, ale predovšetkým sa úloha armády a jej zložiek chápe v rovine presadzovania zahraničnopolitického vplyvu Rakúsko-Uhorska a osobitne jeho teritoriálne určených mocenských záujmov. Táto metodologická koncepcia výkladu je významná pre bádateľskú prax, pretože sa organicky spája so skúmaním súdobých ideovo-politických konštánt a ekonomicko-sociálnych procesov v monarchii.

Predmetná publikácia V. Dangla dokumentuje, že je osnovaná na výsledkoch dlhodobého cieľavedomého a koncepcného bádania. Autor preukázal zmysel tohto edičného zámeru, lebo ním dokumentoval, že syntetizujúci prístup k osvetľovaniu problematiky sa nemusí týkať iba rozsiahlejších prác súhrnného charakteru, ale erudíciu v tomto smere je možné fundovane uplatniť a primerane prezentovať aj vo forme kapitol, ktoré sú zviazané predmetom spracovania, metodológiou, heuristikou i konzistentným interpretačným konceptom. Prínos publikácie treba vidieť nielen pre vymedzenú oblasť výskumu vojenských dejín Slovenska, keďže túto problematiku zaraďuje do súvislostí vývinu slovenskej spoločnosti s jej ideovými, politickými a ekonomicko-sociálnymi faktormi. Práve v prieniku obidvoch výskumných pozícií a špecifických postupov poskytuje práca rad podnetov na prehĺbenie bádania z ďalších aspektov a heuristických záberov, lebo autor aj naznačuje, ktoré otázky si ešte vyžadujú bádateľskú pozornosť.

Publikácia obsahuje krátke resumé v angličtine a menný register. Príslušné časti sú doplnené náčrtmi, mapami, tabuľkami a schémami.

Milan Podrimavský

MICHL, Jan. *LEGIONÁŘI A ČESKOSLOVENSKO*. Praha : Naše vojsko, s. r. o., 2009, 332 s. fot. příl.

Československé légie, prístup k legionárskej problematike jej spracovania v krásnej, ale aj v odbornej literatúre, vo filmoch a dramatických dielach, alebo mlčanie o nej, akoby odrážali tiež vzostupy a pády štátu, s ktorým sú tieto jednotky nerozlučne spojené – Československa. O légiách, ich význame a zástoji pre oslobodenie Čechov a Slovákov v roku 1918 sa v 74-ročnej histórii Československa písalo často, ale len málokedy slobodne, bez predpojatosti či úmyselného falšovania. Rok 1989 aj tu znamenal odpadnutie ideologických zábran a otvorenie dovtedy tabuizovaných tém spojených so vznikom ČSR, vrátane légii, staré problémy však vystriedali nové. Opäť ožili dávne rozdiely v hodnotení a nazeraní na legionárov v Čechách i na Slovensku, čo sa odráža aj v tom, že podobne, ako za prvej republiky ani po roku 1989, nebola téma legionárov na Slovensku taká frekventovaná ako v Čechách. O tom svedčí aj skutočnosť, že zatiaľ čo v Čechách – v Prahe – došlo k obnoveniu činnosti Československej obce legionárskej v Prahe (ČsOL), často síce v médiách uvádzanej nesprávnym názvom, ako „Česká“, na Slovensku žiadna slovenská ústredná alebo okresná jednotka legionárov nejestvuje a ani nič nesvedčí o tom, že by v dohľadnej budúcnosti mohla vzniknúť. Výnimku v tomto smere predstavujú iba kluby vojenskej histórie, ktoré sa k odkazu Slovákov – legionárov hlásia. Ale to je aj tak nepostačujúce. Akoby sme sa v súčasnosti hanbili za slovenských príslušníkov légii, akoby nebolo už na Slovensku potrebné hlásiť sa k myšlienke a odkazu československých (alebo česko-slovenských) légii, ktorých organizátormi, členmi a propagátormi boli predsa nielen Milan Rastislav Štefánik, Janko Jesenský, Jozef Gregor-Tajovský, Rudolf Viest, Ivan Markovič a mnohí ďalší, ale aj tisíce „obyčajných“ slovenských chlapcov a mužov, ktorí vedeli, kde je ich miesto a odhodlali sa v prelomovej dobe, keď sa bolo treba rozhodnúť pomôcť oslobodeniu národa. Fenomén legionárstva/legionárov je od samého počiatku tesne zviazaný s existenciou modernej čs. štátnosti. V Čechách sa na to plynule poukazuje aj po roku 1992, o čom svedčí nielen množstvo publikácií, odborných aj popularizačných článkov, ale aj rôzne výstavy. Napríklad k 90. výročiu vzniku Československa bola s mimoriadnym záujmom českej verejnosti v Tereziánskom krídle Pražského hradu inštalovaná výstava *Československé légie v Rusku 1914-1920*. Výstava o légiách Milana Žuffu-Kunča neskôr putovala aj po Slovensku a s veľkým ohlasom sa stretla ako v Košiciach, tak aj v Trenčíne. Dokladom stáleho záujmu špecialistov o légie je aj najnovšia publikácia Jana Michla *Československo a legionári*. Autor pracuje v českom Ústave pro studium totalitních režimů, kde sa venuje, okrem iného, dejinám komunistickej vojenskej rozviedky a kontraroviedky. Napísal aj dvojdielnu publikáciu *Cizinci v RAF. Stíhači z okupované Evropy od obrany k vítězství (1941-1945)*. (Praha : Naše vojsko, s. r. o., 2006, 2008) a viaceré historické štúdie¹ i popularizačné články na tému československých vojen-

1 Po diplomovej práci na tému *JUDr. Lev Sychrava: politická biografie*. (FF UK, Praha 2002) sa venoval dizertácii *Legionári a Československo*, ktorú obhájil na Ústave českých dějin FF UK Michl v Prahe v roku 2009. V periodiku *Historie a vojenství* vyšla jeho štúdia o legionárskych organizáciách: *Legionářské organizace v Československu (1920-1938)*. In *Historie a vojenství*, roč. 56, 2007, č. 4, s. 4-23.

ských dejín. Je tiež spoluautorom *Bibliografického slovníku představitelů ministerstva vnitra v letech 1848-1989*. Za knihu o zahraničných letcoch v Royal Air Force získal v roku 2009 hlavnú cenu Miroslava Ivanova.

Michlova publikácia o légiách je knižná podoba jeho dizertačnej práce *Legionári a fenomén legionárství v čs. moderní státnosti*, ktorú obhájil na Ústave českých dejín FF UK v Prahe. Časové rozpätie, ktorým sa autor zaoberá, siaha od roku 1918 (s presahom do roku 1914) až do konca roku 1989. V dosť rozsiahlej časti venovanej kultúre (s. 146-178) sa Michl venuje aj tzv. legionárskej literatúre, ktorá má síce veľmi kolísavé literárno-estetické kvality, často sú to len propagandistické spisy, ale sú v nej aj hodnotnejšie diela. Kniha predstavuje uvedený predmet takmer 100 rokov po vzniku légií podľa charakteristiky na obálke „*od bojů na Slovensku a Těšínsku roku 1919 až po smrt posledního legionáře o osmdesát let později...*“ Vydavateľstvo potom trošku neskromne tvrdí, že dielo prekonáva svojou témou, pojatím i časovým záberom všetko, čo bolo doposiaľ o legionároch po „návrate z légií“ publikované. Ten návrat z légií dávam do úvodzoviek preto, lebo veľká väčšina československých legionárov sa, obrazne povedané, z légií ani na pôdu vlasti nikdy nevrátila a okrem menšej časti bývalých legionárov, ktorých reprezentujú také postavy, ako napríklad Emanuel Moravec, či v inej podobe aj slávny spisovateľ Jaroslav Hašek, alebo bolševizmom napáchnutí neskorší komunisti, ako Zdeněk Fierlinger či Jan Vodička, zostali československej vzájomnosti, demokratickému a vlasteneckému charakteru légií po celý svoj život verní, hrdo sa k nemu hlásili a dokázali to nielen v čase nemeckej okupácie v rokoch 1939 – 1945, ale aj neskôr po februári 1948 v komunistických väzeniach. K odkazu demokratického Československa, jeho zakladateľov a s nimi spojených légií, sa vrátili aj v krátkej epizóde nezabudnuteľného pre Československo roku 1968 a svojim ideálom zostali oddaní aj v následných nových represióch normalizačného režimu. Málokedy si uvedomujeme, že vlastne v druhom a treťom odboji padlo takmer trikrát toľko legionárov, ako v prvom, a pritom mnohí z nich dosiahli v 30. rokoch už aj vysoké hodnosti a neboli by museli vystaviť takému obrovskému riziku ani seba a ani svoje rodiny, keby... keby myšlienka a idea légií bola naozaj taká slabá a nič nehovoriaca, ako sa to neskôr snažili podsúvať niektorí kritici légií, najmä počas oboch totalít – hneď aj červenej. Väčšina legionárov považovala za prirodzené, že sa zapojí do hnutia odporu nielen svojim morálnym vzdorom, ale aj aktívne. Za všetkých menujem z českej strany len generálov a ďalších legionárov v nižších hodnostiach z *Obrany národa* (napríklad generáli Josef Bílý, Hugo Vojta, Bohuslav Všečeka, Bohuslav Fiala či Bedřich Homola), ale aj protektorátneho premiéra Aloisa Eliáša, Sergeja Ingra alebo Slovákov Rudolfa Viesta, Ivana Markoviča či Augustína Malára. Už koncom augusta 1939 gestapo zatкло aj najbližších spolupracovníkov generála Eliáša, plk. Františka Havla, plk. Antonína Hrona a talianskeho legionára pplk. Václava Kropáčka (s. 203-204). Mnohí legionári putovali už v septembri 1939 ako rukojemníci z Pankráca do Dachau a neskôr do Buchenwaldu, kde zahynuli Ivan Markovič, Josef Patejdl, Josef Čapek a ďalší. Spolu s prenasledovaním legionárov a príslušníkov inteligencie sa likvidovali a deformovali aj dejiny, výklad o vlastenectve a bojových tradíciách čs. armády nedal pokoj ani K. H. Frankovi, ktorý v roku 1941 považoval za potrebné písať aj o bitkách pri Zborove a Bachmači ako o legendách a bájkach českých politikov. Zarážajúce je, že s časťou týchto Frankových výpadov proti legionárom a ich snahám ako „*kapitalistickým*“, súhlasili neskôr nielen komunistickí politici, ale aj niektorí marxistickí dejepisci, ktorí siahli aj k veľmi podobnému slovníku. Za veľmi kuriózne považujem, že autor pripomína legionárov slovenskej národnosti takýmto spôsobom: „... *v rámci slovenské armády nejdříve pokračovali v boji proti ruským bolševikům (?)..., a v roce 1944 veleli jednotkám slovenské armády, které v rámci Slovenského národního povstání bojovaly proti německé*

armáde“, a menuje Ladislava Bodického, Jána Černeka, Vladimíra Daxnera, Jána Pavla Kunu, Michala Širicu a Vladimíra Branislava Manicu (s. 209).

Jan Michl preštudoval v príprave na svoju dizertáciu nepochybne obrovské množstvo archívnych dokumentov, dobovej tlače a odbornej literatúry, o čom svedčí aj počet odkazov v poznámkovom aparáte: 1 065, ktorých text zaberá spolu 43 celých strán publikácie. Znalosť príslušných prameňov teda autorovi nechýba, napriek tomu jeho výklad a interpretácia vyznieva miestami značne sploštená a jednostranne – celkom v duchu dnešného trendu sypania si popola na vlastnú hlavu, často oprávneného, ale ešte častejšie superkritického a ničím neopodstatneného: neboli sme my, Česi a Slováci až takí kladní hrdinovia a neboli legionári až takí ideálni bojovníci za našu samostatnosť a, najmä, ich neskoršia činnosť, zbytočná hašterivosť a snaha dosahovať v Československu neoprávnené výhody a uprednostňovanie pred inými a aj ich osudy to akoby aj potvrdzovali. Prirodzene, boli aj takí, a preto sa od Michla dostáva hojnej a v mnohom zaslúženej (nie však vždy celkom zaslúženej a opodstatnenej) kritiky nielen už spomenutému Fierlingerovi, ale aj Ludvíkovi Svobodovi a ďalším, vrátane Masaryka, Beneša a Štefánika. Kritika, podľa mňa nie celkom zaslúžená, sa ušla aj známej tragickej legionárskej postave, plukovníkovi Švecovi (s. 137-145). Autor akoby miestami celkom zabudol na základný význam československých légii: bez nich by nikdy samostatné Československo, predchodca dnešnej samostatnej a suverénnej Českej a Slovenskej republiky, nebolo vzniklo. Každý boj za slobodu má svojich kladných hrdinov, ale aj menej príťažlivé a záporné postavy, ale to by nemalo zastierať podstatu légii. Povedané Masarykovými slovami, ktorý svojho času, pri príprave Washingtonskej deklarácie nezávislosti budúceho Československa, napísal: „*Nečekal jsem toho úspěchu. Je vidno, že úsilí o armádu bylo správné. Hoši nám to všechno udělali.*“ A na to by Česi a Slováci dnes ani v budúcnosti, pri uvedomovaní si nielen predností, ale aj problémov a nedostatkov légii, nemali nikdy zabudnúť. Rovnako by nemali zabudnúť na to, že v prvom odboji (1914 – 1920) sa straty medzi legionármi, vrátane neskorších úmrtí na zranenia (napríklad generál Čeček zomrel na následky svojich početných zranení z Ruska až v roku 1930) či ochorení, odhadujú na viac ako 8 500, v druhom odboji dosiahli viac ako 15 000. Ďalší legionári sa stali obeťami perzekúcie po februári 1948. Nebola to asi taká zlá vzorka českej a slovenskej populácie, keď si z nej toľkí osvojili heslo „*Verní zůstaneme*“ nielen slovne, ale aj činmi, a priniesli preň aj tú najvyššiu obeť. V určitom zmysle je vzorovým legionárom a aj príkladom osudu typického legionára prenasledovaného ako nacistami, tak aj komunistami, vôbec prvý československý legionár, ktorého autor pripomína na s. 20. Bol ním František Kryštof z Týnišťa nad Orlicí, ktorý prebehol na srbskú stranu a prihlásil sa do srbskej armády už 27. júla 1914. V tejto armáde pôsobil až do začiatku roku 1918, potom odišiel do Francúzska. Domov sa vrátil ako kapitán francúzskych légii a hneď odišiel bojovať na Slovensko. V prvorepublikovej armáde dosiahol hodnosť brigádneho generála. Za vojny sa zapojil do odboja, ale komunisti ho napriek tomu po februári 1948 deportovali do tábora nútených prác a potom uväznili na Mírove. V roku 1950 ho degradovali; na slobodu sa dostal až v roku 1953, zomrel (bez rehabilitácie, rehabilitovali ho až in memoriam v roku 1991, keď mu aj vrátili hodnosť brigádneho generála) v Hradci Králové v roku 1960.

Michl na viacerých miestach svojej práce rieši problém počtu legionárov, ktorý sa však ani jemu nepodarilo jednoznačne uzavrieť. Autor uvádza definíciu legionára podľa zákona č. 462/1919 Zb. z. a n., ktorý podľa oficiálnej štatistiky Kancelárie čs. légii (Kleg) ustálil počet legionárov v jednotlivých častiach légii – talianskej, francúzskej a ruskej – na 109 590, z čoho zákonným požiadavkám zodpovedalo 88 688 registrácií (s. 16). Na iných miestach uvádza viacero rozdielnych číselných údajov o počte príslušníkov ruských, francúzskych aj

talianskych légii. Za podivné nepochopenie považujem autorovu poznámku na s. 63, že T. G. Masaryk, Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik nespĺňali základnú podmienku, aby mohli byť považovaní opodstatnene za starodružiníkov. Veď predsa nerozhoduje vždy len striktné administratívne chápanie zákona, ale aj jeho duch. Nie je celkom jasné, ako vníma autor otázku rôznych úlav a výhod legionárov. Raz akoby ich kritizoval, inokedy akoby tie výhody legionárom považoval za nedostatočné, a otázku, či sa spoločnosť zachovala k legionárom vďačne alebo nevďačne necháva otvorenú. Mnohí legionári vraj boli rozmazaní bojovou slávou a po návrate domov mali o pomeroch, ktoré ich očakávajú, prehnané predstavy. Keď sa nespĺnili, pociťovali sklamanie a nevďak štátu aj spoločnosti. Akoby si Michl nebol celkom istý, aké bolo vlastne postavenie legionárov. Raz píše, že strádali úplne rovnako ako každý druhý priemerný občan povojnového novovzniknutého štátu, a na druhej strane poukazuje na to, že legionári boli jedinou skupinou občanov, pre ktorú vytvoril štát špeciálnu záchrannú sieť (s. 9). Aj keď je zrejme, že tak ako v každej armáde, tak aj medzi legionármi neboli len hrdinovia, ale aj takí, ktorí nerobili tejto dobrovoľníckej armáde, pričom dobrovoľníci vždy predstavujú v každej ozbrojenej zložke elitu, dobré meno. Aj medzi legionármi boli dezertéri, zloději, rôzni kriminálnici, ale väčšinu z nich tvorili čestní vojaci a presvedčení vlastenci, ktorí do légii vstupovali dobrovoľne a z presvedčenia – najmä sokoli. O zaujímavom legionárovi, o stavovskej „legionárskej cti“, ale aj o tom, s akými predstavami sa legionári vracali domov, informoval nedávno Michal Dlouhý, ktorý opísal prípad cigánskeho legionára zo svatobořického kraja (oblasť Kyjova) na Morave.² Pretože ide o veľmi príznačné javy, ktoré často pertraktuje v recenzovanej publikácii aj Michl, nezaškodí, ak to pre názornosť na tomto mieste zrekapitulujem. Četnický strážmajster Ladislav Holas aj s kolegom – obaja boli predtým legionári – našli v cigánskom tábore jedného jeho obyvateľa v legionárskej uniforme a vnímali to ako zneuctenie legionárskeho stavu. Cigána preto vyzvali, aby sa legitimoval a on skutočne dokázal, že slúžil v légiiach, nedávno sa vrátil a dostal mesačnú dovolenku. Štábný strážmajster sa Cigána opýtal, čím sa hodlá živiť po demobilizácii. Odpoveď bola suverénna: T. G. Masaryk im ešte na Rusi hovoril, že po návrate domov budú všetci prijatí do štátnych služieb a on chce byť výhradne len úradníkom. Na otázku, či vie čítať a písať, odpovedal, že nie. Nemenovaný strážmajster mu vraj dal zaucho: ja ti dám úradníka, keď nevieš čítať a písať. Nato sa na četníkov všetci ostatní Cigáni vrhli a im sa len s ťažkosťami podarilo ubrániť presile kočovníkov. Tým to však neskončilo. Kým sa četníci stihli vrátiť na stanicu, podarený nádejný „úradník“ sa už na nich stihol posťažovať kyjovskému okresnému hajtmanovi. Preto sa četníci museli hneď vybrať na okres a vec vysvetliť. Zaujímavé je, že na četníkov sa prišli sťažovať aj dvaja ďalší zástupcovia legionárov z Kyjova, ktorí považovali napadnutie cigánskeho legionára za poníženie a urážku celého legionárskeho stavu. Strážmajster sa obhajoval tým, že bol tri roky v légiiach, ale uznal, že jeho postup nebol správny. Hajtman dal zavolať dvoch sťažujúcich sa legionárov a vysvetlil im, že strážmajster je tiež legionár. Sťažovatelia sa potom zhodli, že na jeho mieste by boli tiež postupovali rovnako. Strážmajster sa ich ešte opýtal, že či budú považovať za urážku legionárskeho stavu až Cigána za krádež posadí do žalára. Nakoniec sťažnosť odvolali. Potom zavolali do kancelárie cigánskeho legionára v uniforme, vytkli mu, že si všetko zavinil sám a povedali mu, že ak má výhrady, môže sa domáhať nápravy na súde. K podaniu žaloby však nedošlo a po demobilizácii začal takmer okamžite kradnúť. Do mesiaca bol aj so svojimi štyrmi kumpánmi v base... Aj autor spomína takých legionárov, ktorí sa po návrate domov sna-

2 DLOUHÝ, M. Také legionář. In *Malovaný kraj*, roč. XLVI, 2010, č. 2 březen-duben, s. 17.

žili preniesť v Rusku známe metódy – nezákonné rekvirácie, krádeže a „bielenie“ či „čistenie“ (s. 25-26) – aj do Československa, to ale nemožno pripisovať všetkým legionárom.

Michl na niekoľkých miestach poukazuje na to, že do légii vstupovali na nátlak a z prinútenia – napríklad v Taliansku, kde aj došlo k tragickému „barbaranskému incidentu“, poprave ôsmich dezertérov. Prípadoch nebol podrobne prešetrený a o oprávnenosti zásahu generála Grazianiho zostali viaceré pochybnosti (s. 22-23). V Rusku však zrejme na rakúsko-uhorských zajatcov až taký nátlak vyvíjaný nebol, lebo z celkového počtu 300 000 zajatých vojakov, ktorí prichádzali do úvahy, vstúpilo do légii len niečo medzi 15 – 20 percent. Nábor nebol vždy úspešný a mnohí zajatci prejavovali ľahostajnosť. Možno ich však iba viac ako idea samostatného štátu zaujímalo to, aby vojnu prežili a aby ich rodina doma nebola prenasledovaná.

Autor venuje veľkú pozornosť aj tomu, ako sa legionári uplatnili v československej armáde do Mníchova. V armáde boli časté rozpory medzi vojakmi slúžiacimi počas vojny v rakúsko-uhorskej armáde a postupne sa do vlasti vracajúcimi legionármi. V kapitole *Legionárska generalita a otázka selhání* sa Michl zaoberá čs. generalitou. Uvádza stručné životopisy a hodnotenia Jana Syrového a Ludvíka Krejčího. Obaja mali, samozrejme, veľa nedostatkov, ale veľkým zjednodušením je tvrdenie, že jedinou kvalifikáciou Syrového bola „*páska přes oko, politická a organizační neschopnost, naopak schopnost být dostatečně oportunní ke správným lidem... a především nulová mocenská nebezpečnost pro duo Masaryk — Beneš*“, a u Krejčího, že nebol osobnosť, a už vôbec nie vojvodca a skôr išlo o pracovitého šikovného obchodníka s koloniálnym tovarom (s. 48). Podľa Michla „*Jan Syrový nebyl sám o sobě příliš zajímavý člověk, jednalo se o průměrného, slušně vychovaného člověka, který sice byl schopnou jistých intrik, ale jinak to byl klasický legionářský »strejda« generál, který pouze vynikal svým zraněním a z něho plynoucím vzestupům a pádům*“ (s. 51). Na základe tohto hodnotenia tvrdí o československej prvorepublikovej generalite: „*Zatímco v ostatních armádách se upřednostňují generálové agresivní, rázní, sebevědomí, politicky přímočaří a charismatičtí (typu Šnejdárka, Gajda, Prchala), v československé armádě měli přednost generálové »střejcovského« typu (Krejčí, Syrový)*“ (s. 51). Metodicky je podľa môjho názoru celkom pomýlené, že sa Michl pritom odvoláva na materiály spravodajského oddelenia nemeckej a poľskej armády, veď je hádam jasné, že tieto nepriateľské armády nemali záujem na tom, aby schopnosti československých generálov vychvaľovali. Záver, že vo chvíli potreby razantnejšieho generála v septembri 1938 sa nenašiel medzi našimi generálmi – úradníkmi jediný muž, ktorý by bol na seba vzal zodpovednosť za prípadný neúspech a tragédiu, prezrádza malé pochopenie autora pre vtedajšie medzinárodnopolitické súvislosti situácie Československa. Štátu odsúdenému najprv na kapituláciu v Mníchove a neskôr na úplný zánik, predovšetkým v dôsledku nedostatku bojového ducha a zlého odhadu zámerov hitlerovského Nemecka u západných mocností Francúzska a Veľkej Británie, by vtedy totiž nebol pomohol ani tučet „razantnejších“ generálov.

V kapitole *Legionárske organizace* (s. 57-124) je veľmi podrobne a prehľadne spracovaná problematika vzniku a činnosti legionárskych organizácií, spolupráce i rivality medzi nimi. Túto roztrieštenosť, ktorá sa celkom iste podpísala aj pod to, že sa legionárom nepodarilo dôslednejšie presadzovať svoje záujmy, kritizovali už súčasníci, ale je otázkou, nakoľko mohla v podmienkach demokratickej republiky vzniknúť a úspešne fungovať nejaká jednotná organizácia, ktorá by bola zastrešovala také rozdielne a často aj protichodné záujmy, aké stelesňovali talianske, francúzske a ruské légie a rôzne politicky a konfesijnálne determinované zoskupenia medzi nimi. Za pozoruhodný považujem postreh autora o situácii na prelome rokov 1938 a 1939, keď sa katolíci stali podľa neho hlavnými nositeľmi a propa-

gátormi starých časov. Katolíci verejne zatracovali vznik Československej republiky, ktorú označovali za štát bezbožníkov a kacírov, snažili sa o návrat rakúskych habsburských pomerov, prenasledovali Židov a v školstve diskriminovali nekatolíkov a ateistov. Tým katolíctvo podľa neho stratilo u českého obyvateľstva aj zvyšky dôvery u českého obyvateľstva, ktoré ešte staršie generácie mali z predchádzajúcich dôb. Michl však súčasne pripomína, že ku cti katolíckych legionárov slúži, to, že v období druhej republiky sa na verejnosti správali zdržanlivo (s. 108-109).

Vcelku stručná je podkapitola *Legionári na Slovensku* (s. 109-115), ktorá nie je bez nedostatkov. Po správnom pripomenutí, že slovenskí legionári od samotných začiatkov légii mali nevďačné postavenie, sa autor pri konštatovaní, že Štefánik tvrdil, že Slováci a Česi sú jeden národ, opiera len o spomienky Leva Sychravu (s. 109, a poznámka č. 422 na s. 305), hoci sú k tejto téme k dispozícii aj autentické výpovede a vyhlásenia samotného Štefánika. Slovenská historiografia po roku 1993 podľa Michla situáciu v légiiach a medzivojnovej armáde opisuje ako do neba volajúcu krivdu... Nie je presné konštatovanie, že slovenčina sa normálne používala, rovnako ako francúzština, ruština či nemčina, veď samotný Štefánik bol proti používaniu slovenčiny v légiiach ako veliaceho jazyka. Ak Michl píše, že nepekny výraz „čechoslovakizmus“ používali Slováci (s.110), treba to uviesť na správnu mieru, a to v tom, že ten termín používali nielen autonomistickí Slováci a hlinkovci, ale oveľa častejšie komunisti a aj Česi.³ Michlov názor, že nízky počet slovenských dôstojníkov v čs. armáde nevyplýval z nejakej diskriminácie, ale skôr z malého záujmu, nedostatočného vzdelania a neexistencie vojenskej akadémie na Slovensku, je len čiastočne platný. Je však pravda, že sa aj vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave zachovali dokumenty, v ktorých si velitelia sťažujú na malý záujem Slovákov o štúdium na Vojenskej akadémii v Hraniciach. Nepochopením situácie na Slovensku je Michlovo tvrdenie, že v prípade Štefánika „*se jednalo až o umelé vytvorený kult osobnosti*“ (s. 111) a nepresné sú aj údaje o prvých Štefánikových pomníkoch na Slovensku. Vážnou chybou je aj v súvislosti s neskoršími (i súčasnými) obviňovaniami, resp. tendenčnými tvrdeniami o zlých vzťahoch medzi trojicou najvyšších československých predstaviteľov, okrem iného aj to, že na str. 115 autor uvádza, že na odhalenie mohly M. R. Štefánika na Bradle sa zúčastnil 23. septembra 1928 aj prezident T. G. Masaryk, hoci uvedený pietny akt sa v ten deň uskutočnil bez jeho prítomnosti a prezident na Bradlo prišiel spolu s E. Benešom až 10. októbra 1928. Opakovane sa dočítame aj o akomsi Klementisovi namiesto Clementisovi. Autor spomína viackrát Šnejdárka, ale jeho úloha pri vybudovaní prvého pomníka Štefánikovi vo Vajnoroch mu asi nie je známa, aj keď Šnejdárkove memoáre pozná. Michl sa veľmi zjednodušene opiera o názor jedného legionára z Košíc, podľa ktorého „...*Legionári se snaží vychovávat slovenský lid tím, co je mu odporné (letáky a agitace proti církvi, údajné slovenské zaostalosti, maďarské hrozbě a nekonečné výtky nepokrokovosti)*“ (s.114). Na druhej strane sú známe pokyny čs. ozbrojených síl na Slovensku, že sa nemá agitovať proti katolíckej cirkvi, v kostoloch sa majú legionári a vojaci správať ticho a slušne (ostatne nie všetci legionári a nie všetci Česi a najmä Moravania boli ateisti, naopak, mnohí boli hlboko veriaci katolíci alebo evanjelici) a majú rešpektovať náboženské city slovenského ľudu. No a pokiaľ ide o maďarskú hrozbu, tá bola skutočne stále reálna, takže poukazovanie na ňu u Slovákov nemohlo budiť nejaké nepochopenie. O sloven-

3 Pojem čechoslovakizmus je veľmi široký a od kladných súvislostí v zmysle česko-slovenskej vzájomnosti obsahuje aj celú škálu záporných tendencií až po snahy, aby sa Slováci vrátili k používaniu českého spisovného jazyka (Peroutka, Trávníček a ďalší). K tomu pozri: Čechoslovakizmus. In PEKNÍK, M. a kol. *Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika. Slovenské národné rady. Čechoslovakizmus*. Bratislava : Politologický kabinet SAV, 2000, s. 487-657.

ských reáliách sa autor zmieňuje na viacerých miestach knihy, ale nie vždy s dostatočnou erudiáciou. Napríklad, keď na s. 73 píše o zmene skratky ČOL (Československá obec legionárska) na ČsOL poznamenáva, že sa medzi slovenskými účastníkmi zakladajúceho Všelegionárskeho zjazdu v Karlíne 15. – 17. januára 1921 okamžite prebudil „pomlčkový komplex menejcennosti“, hoci tu o žiadnu pomlčku (a tá vlastne ani nie je pomlčkou, ale spojovníkom) nešlo, ale o adekvátne vyjadrenie československosti a aj účasti Slovákov v légiách. (To ostatne potvrdzuje aj súčasný názov legionárskej organizácie – ČsOL, ktorá je a asi už aj zostane stále československá aj napriek tomu, že Československo už neexistuje.) Ostatne, je dobre známe, že všetky základné dokumenty a aj medzinárodné zmluvy o vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov a jeho hraniciach, spojovník mali a pojmy Československo a československý ľud bez spojovníka obsahoval až ústavný zákon číslo 121 Zb. z. a n. z 29. februára 1920, Ústavná listina Republiky československej. V kapitole *Symboly legionárstvá a jejich vážnosť vo spoločnosti* (s. 125-145) sa autor v štyroch podkapitolách zaoberá legionárskou symbolikou a ich vážnosťou v spoločnosti. Rozoberá manifestačné zjazdy legionárov, Zborovskú bitku ako základ tradícií prvorepublikovej čs. armády, „legionárske Vianoce“ – 28. október a venuje sa aj „kultu“ plukovníka Šveca, ktorého označil za slabocha: „*Je takovou zvláštnosťou českých dejín a české válečné tradície, že miesto víťazů a hrdinů jsou v naší společnosti oslavováni lidé, kteří odpovídají představě o národním mučedníkovi*“; (s. 137). Michl opakovane naznačuje spory Beneša s generálmi – minister údajne spolu s prezidentom Masarykom uprednostňoval poddajné typy a tí, ktorí prejavovali nesúhlas s koncepciou čs. zahraničnej politiky, boli odstránení: Štefánik „*se zabil dříve, než ho Beneš stačil politicky odstranit, Gajda byl odstaven na vedlejší kolej takovým způsobem, který je snad možný jen v Čechách, Šnejdárek... neměl vzdělání ani intelektuální kapacitu, ...Prchala byl uklizen až do Košic*“; (s. 182). Autorovi sa nepozdáva, že čs. zahraničnú politiku usmerňoval Beneš, a generalita na nej nemala účasť. V súvislosti so súdnym sporom Beneša a Václava Čerenského, ktorý ministra obvinil zo sprenevery financií určených na odboj, autor tvrdí, že spor „prekvapujúco“ vyhral Beneš, čím anachronicky naznačuje, zrejme pod vplyvom našej súčasnosti, že vtedajšie súdy neboli nezávislé. Ako vtedy nemohol politik ovplyvniť súdne rozhodnutie, tak nemohli generáli ovplyvňovať politické rozhodnutia. Prvorepubliková armáda mala byť striktné nepolitická a ostatne – akú inú politiku by mohlo vtedajšie Československo, obklúčené nepriateľmi a závislé od západných spojencov, reálne uskutočňovať, než tú, ktorú riadil Beneš?

Recenzovaná práca sa končí kapitolou *Střepy legionárstvá aneb konec legionářů v Čechách* (s. 242-259), v ktorej využíva okrem iného aj materiály z Archívu bezpečnostných zložiek. Na záver knihy by sa žiadala aspoň stručná zmienka o legionárskej tradícii v súčasnosti a o obnovení činnosti Československej obce legionárskej v Českej republike.

Michlova práca aj napriek viacerým diskusným miestam (na niektoré som v recenzii poukázal, ale v publikácii je ich oveľa viac) môže poslúžiť ako základný prehľad legionárskej problematiky a jednotlivých otázok s ňou spojených. Citeľným nedostatkom publikácie je však celkom nepochopiteľná absencia obsahu, menného či vecného registra, nedostatočná jazyková a vecná korektúra (napríklad sa opakovane dočítame o Fricovi Kalendovi namiesto Kafendovi, raz o Štrérovovi (s. 55) a vzápätí o Štrétrovi (s. 56) atď.) a v neposlednom rade aj veľmi nekvalitný papier.

Ferdinand Vrábek

NOVÉ KNIŽKY O HOLOKAUSTE

Problematike holokaustu sa na Slovensku v slovenskej historiografii posledných rokov venuje veľká pozornosť. Výsledkom je celý rad monografií, ako i už 8 zväzkov z edície dokumentov venovaných tejto tragickej problematike. Medzi posledné práce patrí knižka J. Hlavinka a E. Nižňanského *Pracovný a koncentračný tábor v Sereďi 1941-1945*, ktorú v roku 2009 vydalo Dokumentačné stredisko holokaustu.

Tu treba zdôrazniť, že súčasťou rasovej perzekúcie na Slovensku bola aj nútená pracovná povinnosť Židov. Autori pritom úspešne nadviazali na predchádzajúce práce predmetnej problematiky, včítane publikovanej edície dokumentov (NIŽŇANSKÝ, E. – BAKA, I. – KAMENEC, I. *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938-1944*. Dokumenty. Bratislava 2004). Z hľadiska samotnej štruktúry práca nadväzuje na podobne koncipovanú recenzentovu prácu z roku 2001 o najväčšom zo židovských táborov v Novákoch. Heuristickú bázu práce tvorí najmä pôvodný archívny výskum realizovaný tak v domácich archívoch, ako aj v zahraničí. Oceniť treba najmä dokumentačný materiál nemeckej proveniencie získaný z Bundesarchiv Berlin a Yed Vashem Archive v Jeruzaleme, vďaka ktorému autori mohli na profesionálnej úrovni priblížiť aj históriu tábora po vypuknutí SNP. Oceniť tiež treba využitie spomienok pamätníkov získaných z projektu *Osudy tých, ktorí prežili holokaust*.

Samotná práca sa skladá z 5 kapitol. V prvej autori približujú genézu nútenej pracovnej povinnosti Židov. V ďalšej analyzujú počiatky tábora, ktoré siahajú do roku 1941, v tretej sledujú jeho existenciu počas smutne známych deportácií Židov do nacistických koncentračných táborov. V tom čase tábor plnil dvojakú funkciu, na jednej strane sa tu zhromažďovali osoby určené pre deportácie, zároveň sem boli sústredované osoby určené na práce v budujúcich sa dielňach formujúceho sa pracovného tábora. V 4. kapitole autori analyzujú viaceré aspekty existencie tábora v období od skončenia prvej etapy deportácií až po vypuknutie povstania. Veľkú pozornosť venujú výrobnej činnosti táborových dielní, ktorá bola z pohľadu vtedajšieho režimu jediným dôvodom existencie židovských táborov. Všimajú si však aj životné podmienky v tábore, fungovanie táborovej samosprávy, starostlivosť o deti v tábore, ale aj každodenný monotónny život za ostnatým plotom tábora. V poslednej kapitole autori analyzujú existenciu tábora v čase po vypuknutí povstania, teda od konca augusta 1944 až do jeho zániku v marci 1945. V tomto mimoriadne tragickom období tábor fungoval opäť ako deportačné stredisko, odkiaľ nemecké bezpečnostné orgány odtransportovali minimálne 11 500 Židov. Okrem nich rovnaký osud postihol tiež niekoľko stoviek účastníkov odboja. Autori však upozorňujú aj na viaceré akty vraždenia ešte pred samotnými deportáciami. Na základe povelových svedeckých výpovedí dokázali rekonštruovať aj niektoré konkrétne prípady. V súvislosti so samotnými deportáciami treba vyzdvihnúť tú skutočnosť, že autori zasadili otázku ich obnovenia zo Slovenska do širšieho kontextu slovensko-nemeckých diplomatických vzťahov. Vychádzajú pritom z nových, doteraz nepublikovaných dokumentov, ktoré získali na základe výskumu v zahraničných archívoch. Ten využili tiež v súvislosti s analýzou samotného priebehu deportačnej akcie. Treba oceniť, že táborovú problematiku autori neinterpretujú izolovane. Naopak, analyzujú ju v širšom kontexte celého procesu perzekúcie židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Samozrejme, je to pochopiteľné, keďže obidvaja patria k popredným znalcom holokaustu na Slovensku.

Dvojica autorov E. Nižňanský a J. Hlavinka sa ako editori podpísali tiež pod ďalšie nové práce o holokauste na Slovensku. Konkrétne ide o najnovšie čísla časopisu *Acta historica*

Posoniensia XI, XII (pôvodne vychádza ako ročenka), ktoré vyšli v roku 2010 v spolupráci s Katedrou všeobecných dejín a Dokumentačného strediska holokaustu. Obidva zväzky sa tematicky sústredili na fenomén arizácií, ktoré patria k základným zásahom Slovenskej republiky proti Židom na Slovensku. Zatiaľ čo zväzok XI. je viac všeobecný, zameraný na rôzne aspekty tohto procesu, ktorý v konečnom dôsledku priniesol ožobračenie drvivej väčšiny príslušníkov židovskej komunity na Slovensku, zväzok XII. si všíma priebeh arizácií vo vybraných regiónoch Slovenska. Autori obidvoch zväzkov pritom arizácie interpretujú ako integrálnu súčasť tzv. riešenia židovskej otázky na Slovensku, pričom si nevšímajú len občianskoprávnu, legislatívnu, či sociálnu rovinu tohto problému. Ako upozornil už E. Nižňanský, dôležitý je aj dôsledok tohto procesu, ktorým bola rozsiahla pauperizácia židovskej komunity. Táto skutočnosť potom „logicky“ viedla na jednej strane k getoizovaniu židovskej komunity v židovských pracovných táborech, na druhej k deportáciám. Tými si slovenská vláda vyriešila sociálny problém, a teda otázku čo s tisíckami ožobračených židovských občanov. Zväzok XI. obsahuje dovedna štyri štúdie, jeden príspevok v rubrike dokumenty, ako aj recenzie a správy. Štúdia L. Hallona, J. Hlavinku a E. Nižňanského sa venuje problematike Ústredného hospodárskeho úradu vytvoreného v roku 1940, ktorý realizoval legislatívnu prípravu antisemitských nariadení, ako aj likvidáciu a arizáciu židovských podnikov. Štúdia K. Hradskej nadväzuje na jej dlhoročný výskum k problematike Ústredne Židov (organizácie vytvorenej vládou, ktorej členmi museli byť všetci Židia). Konkrétne si všímala dôsledky arizácie židovského majetku práve z pohľadu Ústredne židov. Podľa Hradskej táto inštitúcia sa stala nástrojom v rukách vlády, ktorej nariadenia plnila. Zamýšľa sa pritom nad otázkou miery kolaborácie a spoluzodpovednosti tejto inštitúcie za systematické okrádanie židovskej komunity zo strany štátu, ktoré viedlo až k jej úplnému ožobračeniu. Nad otázkou spoluúčasti majoritnej spoločnosti na rozkrádaní židovského majetku sa vo svojej štúdii zamýšľa česká autorka H. Klamková. Analyzuje pritom problém, do akej miery mohli byť nálady a postoje slovenskej spoločnosti ovplyvnené vidinou materiálneho obohatenia sa alebo spoločenského prilepšenia si. Všíma si rôzne formy zainteresovania verejnosti na tejto štátom organizovanej krádeži: žiadosti o pridelenie židovského majetku, okrádanie deportovaných Židov, udania a sťažnosti na Židov atď. Pritom upozorňuje, že motívy pisateľov týchto žiadostí boli rôzne, od ideologických až po osobné.

Dopadov arizácie na majoritnú spoločnosť sa týka tiež štúdia českých autorov D. Jančíka, E. Kubů a J. Šouša. Tí konkrétne skúmali vzťah arizácie k sociálnym zmenám v českých krajinách v rokoch 1938 – 1945. V tejto súvislosti chápu arizáciu ako inštrument sociálneho vzostupu nového vlastníka. Svoj rozsiahly výskum v archívoch nemeckej proveniencie využil E. Nižňanský, ktorý v rubrike dokumenty prezentoval pohľad rôznych nemeckých inštitúcií vo vzťahu k arizáciám na Slovensku. Upozornil pritom, že nemecká strana bola veľmi dobre informovaná o antisemitskom zákonodarstve na poli arizácie. Upozornil pritom aj na jej kritiku arizácie, ktorá sa chápala ako „nacionalizácia“, a z toho vyplývajúce napätie medzi HSELS a Deutsche Partei. Z nemeckých dokumentov (spolu 16), ktoré Nižňanský prezentuje, však možno vyčítať aj ďalšie zaujímavé postrehy na margo arizačného procesu. Vyplýva z nich okrem iného aj fakt, že nemecká strana si uvedomovala obrovské straty, ktoré arizácia predstavovala pre slovenské hospodárstvo.

Zväzok XII. je zameraný na priebeh arizácie vo vybraných regiónoch. Cieľom vybraných príspevkov je ukázať na konkrétnom materiáli priebeh a dôsledky arizácií a likvidácií nielen pre židovskú komunitu, ale aj majoritnú slovenskú spoločnosť. Treba povedať, že práve výskum v regionálnych archívoch je nevyhnutný na rozšírenie doterajšej heuristiky k predmetnej problematike. Je tiež základnou bázou pre prehĺbenie doterajšieho poznania prob-

lematiky holokaustu z pohľadu majoritnej spoločnosti (teda prevažne z pohľadu Slovákov). Takýto charakter majú štyri štúdie: M. Fiamová skúma arizáciu židovského majetku na úrovni mesta Zlaté Moravce; Lucia Galibert na úrovni mesta Nitra, Nina Paulovičová na úrovni mesta Hlohovec a M. Macko na úrovni okresu Banská Štiavnica. Veľmi podnetná je tiež štúdia E. Nižňanského, ktorá má metodologický charakter. Arizácie si všíma v priesečníku vzťahov medzi slovenskou majoritnou spoločnosťou a židovskou minoritou. Nižňanský upozorňuje, že výskum holokaustu na Slovensku z pohľadu majoritnej spoločnosti dodnes zaostáva. Má pravdu, keď konštatuje, že jednotliví autori si doteraz viac všímali politiku antisemitizmu v rovine exekutívy a legislatívy, pričom majoritné obyvateľstvo tvorilo len akési pozadie systematického vytesňovania Židov zo spoločnosti. Autor načrtáva viaceré možnosti výskumu tejto problematiky. Upozorňuje, že veľký dôraz by sa mal klásť na výskum sociálnych dôsledkov arizačného a neskôr aj deportačného procesu, a teda sociálneho pozadia holokaustu. Takýto prístup autorovi zároveň umožňuje vysloviť tézu, že aktívnym podielom širokej verejnosti na arizácii si štát kupoval jej „mlčanie“. Preto podľa neho nenájdeme prejavy „*pozitívnych kolektívnych reakcií*“ (určitých sociálnych, prípadne politických skupín). *V období slovenského štátu nájdeme len individuálne akty pomoci*. Autor sa pokúsil o viaceré typológie vzťahu medzi týmito dvomi skupinami. Aj v tomto zväzku je rubrika *Dokumenty*, v ktorej sa nachádza príspevok M. Schvarca. Ten na základe dokumentov nemeckej proveniencie (8 dokumentov) načrtáva spory medzi Deutsche Partei a slovenskými štátnymi a straníckymi orgánmi ohľadne arizácií na príklade vybraných dokumentov. V zborníku opäť nechýba ani rubrika s recenziami a správami.

Možno konštatovať, že výskum problematiky holokaustu na Slovensku pokračuje. Pritom ako názorne ukazujú aj recenzované práce, uplatňujú sa v ňom nové metodologické postupy, ktoré umožňujú aj nové možnosti typológií (ako napríklad vo vzťahu majority k židovskej minorite). Pritom novú fakticitu ponúka najmä výskum v zahraničných (najmä nemeckých) archívoch, ako aj systematický výskum v regionálnych archívoch. Analýza nemeckých dokumentov zároveň umožňuje skúmať pohľad rôznych inštitúcií nacistického Nemecka na celý rad problémov v otázke holokaustu na Slovensku.

Igor Baka

ANOTÁCIE, GLOSÝ

CHÊNE, Evelyn Le. *MLČENLIVÍ HRDINOVÉ*. Praha : D-Consult v nakl. Deus, 2005, 196 s.

V mnohých vojnových konfliktoch a s nimi súvisiacich udalostiach prejavili odvážnosť a hrdinstvo nielen vojaci, resp. ľudia, ale aj príslušníci zvieracej ríše. Na túto málo frekventovanú tému vojenskej historiografie sa zamerala aj britská autorka, ktorá približuje zvieracích spoločníkov a hrdinov vojnových udalostí, ktorých sa zúčastnila britská armáda od polovice 19. storočia do konca druhej svetovej vojny, resp. do roku 1949. Jej príbehy sú plné odvahy, iniciatívy, zmyslu pre súdržnosť a súcit, ktorý môže vzniknúť medzi človekom a zvieratom vo vypätých situáciách vojny. Niektoré zvieratá zohrali úlohu maznáčikov príslušnej jednotky, stali sa jej maskotmi a značnou mierou ovplyvňovali jej bojového ducha a morálku, iné sa priamo zúčastňovali bojov, zasahovali do vývoja situácie a tiež zachraňovali ľudské životy. Niektoré pri plnení svojich úloh alebo pri nešťastnej náhode zahynuli, iné boli po skončení vojnového konfliktu „penzionované“. Letecké a námorné posádky si brali na palubu zvieratá, keďže predstavovali pre ich členov spätosť s domovom.

Skúsení veteráni vojenského života boli ocenení špeciálnou zvieracou obdobou Viktoriinho kríža – britskou Dickin Medal, ktorá bola udeľovaná za prejavy obdivuhodnej oddanosti v službách britských ozbrojených zložiek alebo v jednotkách civilnej obrany. Z počtu udelených medailí po prvenstve holubov nasledovali psi. Po špeciálnom výcviku boli určení na hliadkovanie a varovanie pred blížiacim sa nebezpečenstvom, na doručovanie správ, vyhľadávanie ranených na bojovom poli, na prenášanie munície a zásob potravín, obnovovanie spojenia medzi

frontovými líniami. Niektorí psi sa špecializovali na vyhľadávanie zakopaných mín – po nájdení si museli ľahnúť v predpísanej vzdialenosti od míny a zostať ležať až do príchodu svojho pána, ktorý ju zneškodnil. Psi hrdinovia zdieľali život a povinnosti svojich majiteľov, boli s nimi spojenými pevnými putami, ktoré často pretrvávali celé roky. Museli vydržať ťažké a dlhé pochody v nepriaznivých poveternostných a obtiažnych prírodných podmienkach, vzdorovať bojovému hluku, čeliť mínometným strelám, delostreleckým granátom, guľkám odstrelovačov, okolitému duneniu a explóziám. Zvieratá mali svoje mená a mnohé sa stali oficiálnymi talizmanmi príslušnej jednotky.

Okrem najčastejšie využívaných holubov a psov, v príbehoch vystupujú kone, osly, mačky, dokonca medveď, ktorý vojakom poľskej rotý pomáhal zásobovať britské a poľské prvosledové jednotky muníciou pre rôzne druhy zbraní, potravinami a ďalším nevyhnutným materiálom a s príslušníkmi svojej rotý prešiel cez Sýriu, Libanon, Irak, Jordánsko, Egypt, Palestínu a Taliansko, dokonca ich sprevádzal i počas bitky o Monte Cassino.

V bitke o polostrov Gallipoli roku 1915 využívala novozélandská a britská armáda mnoho oslov na dopravu munície do prvej línie, na zásobovanie vodou a odsun ranených. Čestným členom Americkej légie, Červeného kríža a YMCA sa stal snáď najuctievanejší pes v histórii, známy pre svoju oddanosť a statočnosť v zákopoch 1. svetovej vojny, ktorý nielenže dokázal rozlíšiť priateľa od nepriateľa, ale hlavne varovať pred blížiacim sa chemickým mrakom fosgenu, chlorinu a yperitu. Keď začal štekať a hľadať úkryt, všetci vojaci si nasadzovali masky a jeho upozornenie bolo vždy rýchlejšie ako volanie „plyn“, ozývajúce sa po zákopovej línii.

Z obdobia 2. svetovej vojny to bola klisna Minnie, ktorá sa stala súčasťou vojenských operácií proti Japoncom v Barme. Bola určená na prepravu ťažkých zbraní, zásob mu-

nície, prenosných rádiostanic či lekárskeho vybavenia a pre svoju jednotku sa stala symbolom prežitia. V ďalšom príbehu vystupuje bernardín – pravý námornícky pes a plnohodnotný člen posádky nórskej pobrežnej hliadkovej lode, ktorý sa zúčastnil bitky o Britániu a na palube kymácajúcej sa lode aj zahynul. Za veľkú pomoc pri záchrane osôb uväznených pod troskami bombardovaného Londýna a poskytovanie služieb jednotke civilnej obrany v Londýne bola zase ocenená fenka nemeckého ovčiaka. Odhodlanie a odvahu riskovať prejavili psi aj v priebehu operácie Overlord. Najoceňovanejší britský zvierací vojnový hrdina bol vycvičený na parašutistický zoskok – po dopade si ľahol a počkal svojho psovoda, aby ho uvoľnil, a potom, či už v tme alebo za svetla, behal po okolí a zhromažďoval vojakov dohromady. Zúčastnil sa výsadku v severnej Afrike, slúžil u Special Air Service v Taliansku a spolu s príslušníkmi hliadky sa ukrýval na nepriateľskom území. Jeho prítomnosť veľakrát zachránila hliadku pred prezradením a následným zajatím alebo smrťou.

Viac ako polovicu zvieracích vyznamenaní dostali holuby, ktorým autorka venuje osobitnú pozornosť. Takmer od začiatku prvého veľkého vojnového konfliktu 20. storočia holuby používali Nemci, Francúzi, Taliani, o niečo neskôr Briti a po nich Američania. Holuby lietali i cez paľbu ručných zbraní, explózie, chemické útoky a nepriazeň počasia, a tak na fronte boli vytvorené stovky holubníkov, a jednotky používali i mobilné holubníky. Vďaka sprístupneniu archívnych materiálov britských tajných služieb opisuje autorka službu holubov v 2. svetovej vojne pri získavaní agentov SIS a SOE z okupovaných teritórií späť do Anglicka, pri únikoch zostrelených pilotov a útekoch vojnových zajatcov zo zajateckých táborov. Holuby lietali pre SAS a boli tiež účastníkmi Arnhemskej operácie.

Autorka pri tvorbe príbehov čerpala z materiálov londýnskeho Imperiálneho vojnového múzea a zo súkromných archívov býva-

lych príslušníkov britských ozbrojených síl. Knihu obohatila čierno-bielymi fotografiami. Publikácia však postráda poznámkový aparát a jej úroveň znižuje aj autorkina slabá znalosť vojenských reálií, terminologická nejednotnosť, ako i nízka úroveň prekladu.

B. Šeďová

LITERA, Bohuslav. *HISTORIE RUDÉ ARMÁDY 1917 – 1941*. I. a II. diel. Praha : Nakladatelství LIBRI, Edice Historická řada, 2009, 378 s.

Zväzok približuje čitateľom prvé dva diely z plánovanej pentalogie venovanej fenoménu Červenej armády (ČA).

Práca načrtáva pokiaľ možno objektívny pohľad na vývoj ČA v rokoch 1917 – 1941 v súvislostiach vývoja ZSSR a politiky VK-S(b)/KSSZ, kde o všetkom podstatnejšom rozhodovali stranické orgány, predovšetkým politbyro a komisári. V diele je zachytený medzivojnový vývoj Sovietskej armády (SA) na pozadí celkového vývoja ZSSR a medzinárodnej scény, ktoré sa do nej výrazne premietali. Ešte stále však zostáva celý rad „bielych“ miest, v ktorých sa široký okruh otázok vzťahuje na represie a motívy, ktoré postihli armádu počas veľkého teroru v rokoch 1937 – 1938 či k posledným rokom a mesiacom pred napadnutím ZSSR Nemcami a či Stalin pripravoval ako prvý úder proti Nemecku.

V prvom diele sa autor, erudovaný historik z HÚ AV ČR, zaoberá samotným vznikom ČA v dňoch nasledujúcich bezprostredne po Októbrovej revolúcii (Dekrétom 28. januára 1918 bola založená Рабоче-Крестьянская Красная Армия – Robotnícko-roľnícka červená armáda, ktorá bola v roku 1946 premenovaná na Sovietsku armádu, správne na „Ozbrojené sily ZSSR“. Dňom ČA či SA sa stal 23. február, keď v roku 1918 ČA zastavila pri Narve a Pskove postupujúce nemecké vojská). Ďalej sa zaobera-

rá rolou Trockého, Buďonného a mnohých ďalších protagonistov bolševického režimu – vrátane tých vysokých dôstojníkov, ktorí sa pridali na stranu bolševikov. Medzi nimi hodno spomenúť „slávne“ mená, ako K. J. Vorošilov – blízky spolupracovník a najvernejší spojenec J. V. Stalina, M. V. Frunze – ktorý zakladal červené gardy a začal pôsobiť ako bolševický komisár, M. N. Tuchačevskij – bývalý poručík cárskej armády, ako aj V. I. Čapajev, B. M. Šapošnikov... či povolání do ČA škpt. A. M. Vasilevskij a poddôstojník jazdecky G. K. Žukov. Potom opisuje predovšetkým roky krvavej občianskej vojny 1918 – 1922 (vznikla fakticky po revolúcii 1917 a trvala až do vzniku ZSSR), červeným terorom, bojom na troch frontoch, ako aj bojmi s československými légiami (s čs. zahraničným vojskom, názov légie vznikol až po Veľkej vojne), tzv. zahraničnou intervenciou a poľsko-sovietskou vojnou (február 1919 – marec 1921, po ktorej boli určené hranice na tzv. Curzonovej línii). Nasleduje opisovanie prvých krokov po konsolidácii ZSSR, politike NEP-u, Frunzeho reformách z hľadiska formovania armády v dvadsiatych rokoch a jej postavenia v bojoch o moc po Leninovej smrti, z ktorých vyšiel víťazne Stalin, najprv na úkor Trockého a potom i ďalších vysokých predstaviteľov strany.

Druhý diel je venovaný organizačnému vývoju ČA v rokoch 1929 – 1937, hlavne reformám a prezbrojovaniu ČA, predovšetkým s prvými dvoma päťročnicami a celkovou industrializáciou krajiny. Pritom priebežne dochádzalo k zmenám vojenských okruhov i operačných plánov. Do vedenia armády sa presadila najkonzervatívnejšia vojenská elita. Dôraz bol položený na kvantitu armády. Vývoj nakoniec vyústil do zatiahnutia armády, najmä veliteľského zboru do šialeného kolotoča krvavých stalinských čistiek, ktoré sa nevyhli ani najvyššiemu veleniu na čele s Tuchačevským. Opis pokračuje bojmi s Japoncami na Ďalekom východe pri jazeroch Chasan a Chalchyn-Gol, a to i na základe nových prístupných prameňov a kon-

čí chýrnou „zimnou vojnou“ s Fínskom (sovietsko-fínskou vojnou 30. novembra 1939 – 13. marca 1940), ktorá svojím priebehom znamenala veľký otras dosiaľ sebavedomého stranického i vojenského velenia. Opis končí poslednými dňami pred júnom 1941, teda nemeckým prepadom Sovietskeho zväzu.

Text popri ilustráciách a tabuľkách prináša aj medailónky niektorých významných vojenských činiteľov a menný register prechádzajúci oboma dielmi, ktorý popri životných dátach obsahuje aj všeobecnú charakteristiku uvedených osôb. V každom diele sú uvedené zoznamy skratiek a na ich koncoch aj poznámkový aparát.

ČA prešla od revolúcie do vierolomného napadnutia Nemeckom dramatickým vývojom vo všetkých smeroch. Zo sily, ktorá zvíťazila v občianskej vojne, cez radikálne zníženie stavu, v bojoch o politickú moc, s rozsiahlym experimentovaním ku svojej kvantite. Trpela celým radom nedostatkov, ktoré znižovali jej bojovú silu, medzi ktoré sa podpísali: zdedená všeobecná zaostalosť po minulom režime, nedostatok kvalitných odborníkov a veliteľov, dôsledky veľkého teroru a likvidácia armádnej elity, časté reformy, zastaraný materiál a výzbroj, prezbrojovanie, strategické plánovanie a ďalšie, čo sa prejavilo v konflikte s Fínskom a v plnej nahote odhalil o rok neskoršie začiatok Veľkej vlasteneckej vojny.

Treba zdôrazniť, že čitatelia dostávajú do rúk pôvodnú českú prácu o ČA, ktorá sa opiera nielen o bohatú ruskú aj inú zahraničnú literatúru, ale rovnako o dlhodobý výskum prameňov z ruských archívov, vrátane tých, ktoré sa bádateľom otvorili až po roku 1990.

E. Jančo

BENEŠ, J. – LAKOSIL, J. – NIČ, M. – ŠKODA, J. *ZVLÁŠTNÍ ZAŘÍZENÍ NA KOMUNIKACÍCH V LETECH 1936 – 1938*. Dvůr Králové nad Labem : Ing. Jan Škoda – FORTprint, 2009, 232 s.

Citovaná práca kolektívu autorov – „bunkrológov“ sa zaoberá procesom výstavby a následnej existencie „zvláštnych technických zariadení na cestách“, ktoré boli v rokoch 1936 – 1938 budované v pohraničných regiónoch Československej republiky (ČSR). Môžeme informatívne uviesť, že z hľadiska terminológie tento dobový multiverbalizovaný termín, používaný vo viacerých obmenách, zodpovedá súčasnému termínu záatarasa.

Tieto „zvláštne zariadenia“ boli stavané s cieľom obmedziť, resp. úplne znemožniť najmä automobilovú dopravu a pohyb nepriateľských bojových vozidiel v pohraničí ČSR. Hoci sa československej vojenskej správe nepodarilo fyzicky naplniť ideálnu predstavu o počtoch týchto objektov v pohraničí, predsa reprezentovali prekážku, ktorú nebolo možné z pohľadu predpokladaných súperov ignorovať.

Publikácia sa okrem úvodu, záveru, rozsiahlych príloh, prehľadu použitých prameňov a literatúry skladá zo štyroch hlavných kapitol. Pritom jednu z príloh predstavuje aj samostatný text Iva Vondrovského *Zátarasy na mostoch*.

Autori sa tak v jadre práce zamerali najmä na legislatívny rámec budovania týchto objektov, ich fyzickú výstavbu i technické nedostatky, ktoré mali vplyv na ich výslednú reálnu hodnotu pre vtedajšiu československú armádu. Ďalej podrobne charakterizovali jednotlivé typy týchto objektov. Vzhľadom na Slovensko sú tu publikované viaceré dôležité a zaujímavé údaje o niektorých špecifických technických riešeniach, ktoré tu boli zrealizované. Autori prinášajú informácie aj o nemeckej spravodajskej službe a o československých protiopatreniach s cieľom eliminovať únik informácií. Čitateľ sa

v práci dozvie aj o osude týchto „zariadení“ po roku 1938.

Positívne treba hodnotiť aj stručné informácie o dejinách firmy Alfréd Ippen z Hradca Králové, ktorá bola výlučným dodávateľom masívnych závor. Dodajme v tejto súvislosti, že aj iné výrobky tejto firmy – napríklad kovové bezpečnostné skrine – sa takisto stali inventárom vojenskej správy (aj na Slovensku). Zostáva smutnou skutočnosťou, že majiteľ firmy Ing. Otto Ippen bol v období Protektorátu Čechy a Morava kvôli svojmu židovskému pôvodu najprv zbavený majetku a neskôr popravený.

Citovanú publikáciu výborne detailne dopĺňajú viaceré dobové fotografie i fotografie objektov „zvláštnych zariadení“ v súčasnosti. Okrem nich tu autori publikovali aj viaceré mapy, prehľadné tabuľky, dobové dokumenty, úryvky z vtedajšej publicistiky i nákresy objektov. Autorom sa tak podarilo spraviť pre osvetlenie tejto zaujímavej, avšak doteraz málo známej témy nesmierne dôležitý prvý krok.

P. Chorvát

ŠRÁMEK, Pavel. *VE STÍNU MNICHOVA Z HISTORIE ČESKOSLOVENSKEJ ARMÁDY 1932 – 1939*. Praha : Mladá fronta 2008, 147 s.

Pražské vydavateľstvo Mladá fronta vydalo v roku 2008 publikáciu českého vojenského historika Pavla Šrámka *Ve stínu Mnichova* s podtitulom *Z historie československé armády 1932 – 1939*. Odbornej verejnosti ani historikom pritom tohto autora netreba osobitne predstavovať. Dlhodobou sa venuje dejinám medzivojnovnej československej armády, pričom doposiaľ k tejto téme publikoval dve práce. Anotované dielo je výborným prehľadom o dejinách medzivojnovnej československej armády s dôrazom na 30. roky 20. storočia. Autor knihu z časovo-tematického hľadiska rozčlenil do dvanástich kapitol, v ktorých sa zaoberá

klúčovými momentmi vo vzťahu k vytýčenej problematike. V každej kapitole sú však prítomné i ďalšie čiastkové, rozširujúce informácie. Autor sem zaradil napríklad personálne významných predstaviteľov armády, ale i niektoré špecifické problémy, ktoré by v hlavnom texte pôsobili ako digresie. Rovnakú úlohu plnia i publikované kópie archívnych dokumentov a bohaté popisy pod kvalitnými fotografiami. Knihu navyše dopĺňajú rozsiahle prílohy. Autorovi sa tak na relatívne malom priestore podarilo sústrediť pozoruhodné množstvo informácií o predmetnej problematike. Každý záujemca o také atraktívne témy, ako výstavba pohraničných opevnení, vojenská spolupráca so spojencami Československej republiky, vojenské spravodajstvo, záverečné cvičenia (a, samozrejme, aj ďalšie témy) tu nájde najdôležitejšie informácie o nich. Vzhľadom na Slovensko sa autor zaoberá niektorými parciálnymi problémami. Všíma si napríklad predpokladanú evakuáciu dôležitých armádnych i civilných inštitúcií v prípade vojnového konfliktu s Nemeckom. Ďalej venuje pozornosť aj „slovenskej otázke“ v armáde koncom 30. rokov, udalostiam v marci 1939 a niektorým ďalším momentom. Záujemcovia o dejiny medzivojnovej československej armády by si túto prácu rozhodne mali prečítať, pravda, ak tak ešte nespravili.

P. Chorvát

ROZNER, Jan. *NOC PO FRONTE*. Bratislava : Marenčin PT 2010, 262 s.

V relatívne krátkom období od publikovania memoárovej knihy Jána Roznera *Sedem dní do pohrebu* (2009), ktorá vyvolala v radoch odbornej i laickej verejnosti značnú, pozitívnu odozvu, vydalo vydavateľstvo Alberta Marenčina druhú knihu memoárov tohto autora. Publikovaním tejto, ale i predchádzajúcej práce tak najmä naša literatúra spláca dlh tomuto spisovateľovi, ktorý bol

na Slovensku posledné desaťročia prakticky neznámy. K tomu prispelo okrem iného aj to, že sa v období normalizácie vysťahoval zo Slovenska a žil v Bavorsku. Pritom zanedbateľné rozhodne neboli ani autorove aktivity do emigrácie. Ján Rozner (1922 – 2006) sa profesijne venoval publicistike, filmovej kritike, literárnej vede i prekladom, spolupracoval s rozhlasom. Po 2. svetovej vojne krátko pôsobil aj ako redaktor novín *Národná obroda*, neskôr pracoval v rôznych spoločenskovedných inštitúciách vrátane Slovenskej akadémie vied. V spomínanej prvej memoárovej knihe *Sedem dní do pohrebu* sa autor vracia najmä k spoločnému životu a smrti svojej prvej manželky, prekladateľky Zory Jesenskej. Druhá kniha spomienok *Noc po fronte* vznikla z materiálov jeho pozostalosti, pričom jednotlivé kapitoly neboli napísané naraz. Vznikli v priebehu desaťročí a autor pri písaní evidentne nepočítal s ich publikovaním a zaradením do jednej práce. Ich výber potom realizovala autorka príbuzná Sláva Roznerová. Nejde pritom o typické memoáre, niekde majú jeho texty charakter esejí. Autor v tomto diele zobrazuje detstvo, dospievanie, spomína na rodičov, predvojnovú i vojnovú Bratislavu, front a napokon sú tu prítomné i presahy do obdobia po 2. svetovej vojne. Teda autor, ako vidíme, sa nesústreďuje len na prechod frontu v Bratislave. Determinantom, ktorý ovplyvnil osudy Jána Roznera vo vojnových rokoch, bol čiastočne židovský pôvod po otcovi pochádzajúcom z Moravy, mimochodom, takisto publicistovi a teatrológovi. Matka pritom bola sudetská Nemka. Osudy Jána Roznera nielen vo vojnovom období by sme tak v mnohom mohli prirovnať k životu spisovateľov Leopolda Laholu, Jána Ladislava Kalinu, Petra Karvaša a ďalších. Autor vzhľadom na svoj pôvod uvádza, ako nebol v roku 1940 prijatý na vysokoškolské štúdiá, alebo ako bol v roku 1944 transportovaný spolu so svojím bratom do pracovného tábora v Seredi. Mladosť i dávka šťastia mu napokon pomohli prežiť ťažké vojnové

obdobie i príkoria, ktoré naňho doliehali. Rozner o tom ambivalentne napísal: „... *prežil som päť lahkovážnych, veselých a bohém-ských, a naozaj mladistvých rokov, prežil som päť rokov v stálom strachu a v stálej neistote*“. Toto obdobie teda vnímal aj ako obdobie určitých životných paradoxov. Konkrétne spomína, ako chodil na divadelné predstavenia s voľnou vstupenkou denníka *Slovák*. Pozoruhodnou črtou autorského rukopisu je zmysel pre detail. Autor sa navyše prezentuje ako výborný rozprávač. Význam práce tak spočíva hlavne v zobrazení pocitov, ktoré spravidla stoja mimo archívnych dokumentov. Na udalosti sa pozerá inak ako historik. Je nutné uznať, že Rozner mal pomerne špecifický umelecký štýl, často sa opierajúci o zložité súvetia. Domnievame sa, že autorovi sa podarilo zobrazit konanie človeka v rôznych vypätých životných situáciách, pričom so spôsobom uvažovania, resp. zobrazovania myšlienok sa určite stotožnia viacerí čitatelia. V texte sa vyskytujú niektoré chybné údaje a drobné nepresnosti, ktoré však celkovo neznižujú originalitu tejto memoárovej práce.

P. Chorvát

ADAMOVIČ, Ales – GRANIN, Daniil. *LENINGRADSKÁ BLOKÁDA*. Bratislava : vydavateľstvo IKAR, a. s., 2009, 224 s.

Z ruského originálu *Ленинградская Блокада* preložili do angličtiny Vladimir Kisselnikov a Clare Burstall a z angličtiny *Leningrad under Siege: First-Hand Accounts of the Ordeal* do slovenčiny Alojz Keníž.

Blokáda Leningradu bolo najväčšie a najdlhšie obliehanie mesta v novodobých dejinách, od 8. septembra 1941 do 27. januára 1943 predstavuje takmer 900 dní (872 dní), ktoré znamenali pre obyvateľov nesmierne utrpenie, pri ktorom zahynulo okolo 1 mil. obyvateľov (najviac hladom a zimou). Bolo to tiché vyvražďovanie národa. Po 2. svetovej vojne bolo napísaných veľa kníh o tom-

to drsnom príbehu – najtragickejšej stránke jej obdobia.

Kniha *Leningradská blokáda* či *Obliehanie Leningradu* podáva príbeh ľudí, ktorí sa počas blokády usilovali odolať náporu vojny a vyrovnat sa s vlastnou bezútešnou situáciou. Každodenné bombardovanie, hlad, zima, všadeprítomná smrť. Tí, ktorí prežili, zanechali pre nás svedectvo vo forme denníkov alebo zápiskov – čiastočne ochrnutý historik Georgij Alexejevič Kňazev, riaditeľ archívu Akadémie vied v Leningrade, jeden s dvadsiatich siedmich výnimočných Leningradčanov; Lidija Georgievna Ochapkínová, mladá žena s dvoma malými deťmi (syn Toľ mal 5 rokov, dcérka Ninočka mala iba 5 mesiacov), je to príbeh matky, zameranej výlučne na záchranu svojich detí; šestnásťročný mladík, študent Jura Rjabinkin, ktorý pre slabý zrak nemôže byť vysnívaným námorným kadetom. Spomienky sú prepísané bez akýchkoľvek redakčných zásahov, aby sa čo najvernejšie zachoval charakter atmosféry jednej z najväčších katakliziem moderných dejín civilizácie – svedectvo o ľudskej snahe prežiť.

Zápisky občas dopĺňajú záznamy či spomienky ďalších osôb, vrátane zostavovateľa Daniila Granina, ktorý vtedy bojoval v prvej línii obrancov Leningradu. Paralelne zobrazujú prvé zvesti o vojne a postupne gradujú cez zmätky pri prvých evakuáciách detí až po tragiku prežitia v treskúcej zime, kde deti závidia sebe navzájom či rodičom a rodičia deťom každú smidku chleba, a predsa sa dokážu premôcť a nezištne podeliť, rátajúc s tým, že každá chvíľa, každý deň môžu byť tými poslednými.

Rozsiahly predslov líči situáciu z vojenského hľadiska a viac sa zmieňuje o prekladateľoch do angličtiny ako o samotných autoroch (A. Adamovič, 1927 – 1994, významný bieloruský spisovateľ, literárny kritik a publicista; D. Granin, 1918, významný ruský spisovateľ), ktorí pozbierali a ponachádzali roztrúsené písomné záznamy niekoľkých z tých vyše troch miliónov, ktorí

katakлизmu v obliehanom mrznúcom meste prežili alebo neprežili, avšak verili a dúfali aspoň v nasledujúci deň. Autori navyše vyhľadávali príbuzných bývalých „blokádnikov“, ako sa sami Leningradčania tých rokov nazvali, viedli s nimi dlhé a bolestivé rozhovory. Kniha o Leningradskej blokáde vo svojom jednoduchom a zároveň zložitom komplexe pocitov a konaní hovorí o rôznych aspektoch človečenstva, o najvlastnejšej túžbe všetkých – túžbe žiť. V tom je jej sila.

Dielo má niekoľko zvláštností: nielenže je preložené z ruštiny do angličtiny a z nej do slovenčiny, pričom jeden z jej anglických prekladateľov V. Kisselnikov sa narodil vo Sverdlovsku (Jekaterinburgu), druhý C. Burstall je Angličan – preložili dielo dvoch ruských spisovateľov, ktorí nie sú jeho autorami. Oni totiž iba vypátrali a použili vtedajšie denníky rozličných ľudí, ktorých sa im podarilo nájsť a prehovoriť ich, aby im zápisky dali k dispozícii. Keď začali s touto pátracou akciou, dostalo sa im do rúk množstvo zošitov, z ktorých vybrali len tri.

Knihu tvoria denníky dvoch ľudí (Kňazeva a Riabinkina) a zápisky (Ochapkinovej, ktorá začala písať až v Deň víťazstva), čo sa, samozrejme, odrazilo aj na spôsobe vnímania reality, na postoji k životu, každodennej prítomnosti smrti. Zostavovatelia skomponovali knihu tak, že zaraďujú tri bloky denníkov za sebou, aby časovo spolu nekorešpondovali. Okrem toho na začiatku uvádzajú ako v nejakom divadelnom programe „Osoby a obsadenie“, čím sa kniha stala prehľadnejšia. Ide o ľudsky strhujúce svedectvo. Ich autori poctivo zaznamenávali deň po dni, keď bolo treba veľa hladovať, trpieť zimou, leteckými poplachmi, náhlým bombardovaním, chaosom či iným nedostatkom, zásobovaním... Píšu osoby prejavili obrovskú dávku životnej odvahy, a to aj vo chvíľach, keď vedľa nich zomierajú blízki. Bez páťosu sa tu hovorí o hrdinstve neznámych občanov a o ich vnútornej sile, ktorú neživila politická propaganda. Reč denníkov je pros-

tá, no aj premýšľavá, najmä v prípade historika a študenta.

Zúri vojna a nič také ako obyčajný život neexistuje. Len snaha prežiť. I napriek tomu sa mnohí obyvatelia počas blokády snažia cez vlastné myšlienky zmierniť svoje utrpenie. Napísaná veta vie občas odľahčiť trpiacemu a zanechať malú ozvenu vlastného vnútra. Tento výkrik nemusí umrieť na papieri, môže rozkvitnúť v očiach niekoho iného. Ako spomienka, ktorú daroval cudzej myslí, aby sa nestratila, aby zanechala vlastnú stopu významu toho, čo sa stalo, aby sa na všetky tie hrôzy nezabudlo. Viacerí pamätníci vojny ani dnes nedokážu čítať tieto riadky bez pohnutia, lebo poznané skutočnosti a spomienky sú prisilné.

Hnacou silou týchto troch ľudí počas výnimočného ťažkého obdobia v prípade Georgija Kňazeva išlo o jeho ducha a intelekt, Juru Riabinkina o svedomie a Lidiu Ochapkinovej o lásku k rodine. Títo traja ľudia zosobňujú najzákladnejšie prvky ľudskej existencie. V denníku Juru je posledný zápis 6. januára 1942, potom pravdepodobne zomrel. 11. august 1942 bol 416. deň vojny, posledný deň Kňazeva v Leningrade, keď bol s manželkou evakuovaný. Lidija nastúpila strastiplnú cestu z Leningradu 6. marca 1942. Jej radosť zo záchrany detí však netrvala dlho, lebo krátko po opustení Leningradu jej dcérka podľahla ochoreniu žalúdka a tuberkulóze.

E. Jančo

SIKORA, Stanislav. *ROK 1968 A POLITICKÝ VÝVOJ NA SLOVENSKU*. Bratislava : Historický ústav SAV, Pro Historia 2008, 229 s.

Pred viac než rokom bolo zavŕšené snaženie viacerých historikov, ktorí pri príležitosti 40. výročia obdobia dočasného odmäku, ktorý nastal v období Pražskej jari, predložili verejnosti výstupy zo svojej bádateľskej práce. Patrí medzi ne i monografia *Rok 1968*

a *politický vývoj na Slovensku*, ktorá je výsledkom autorovej práce na projekte Centra excelentnosti v Historickom ústave SAV a grante Vega *Slovensko v období od čs. jari 1968 do začiatku 90. rokov 20. storočia*.

V úvode autor deklaruje ambíciu zmapovať politický vývoj počas prelomového roka 1968. Základnou líniou je systematické spracovanie tejto otázky v slovenskej časti republiky.

Autor okrem úvodu a záveru rozdelil prácu na päť kapitol, ktoré sú ďalej členené podľa vecného hľadiska. Prvá kapitola s príznačným názvom **Predjarie** je zasadená do obdobia 1963 – 1967, ktoré je akousi platformou pre následné dianie v spoločnosti. Autor preniká do impulzov a motívácií sovietskych komunistov, ktorí na čele so svojim najvyšším straníckym a štátnym predstaviteľom N. S. Chruščovom prišli s novou politickou líniou kritiky Stalinovho „kultu osobnosti“ a s tým spojenými zločinmi. Nasleduje analýza prvotných prejavov tejto politiky v Československu (zriadenie Kolderovej a barnabitskej komisie, ktoré mali za úlohu prešetriť najdôležitejšie monsterprocesy rokov 1949 – 1954 a dôsledne rehabilitovať odsúdených členov KSC) a ich bezprostredný dopad na spoločenské ovzdušie (politický odmäk). Ďalšia podkapitola sa venuje národnostnej otázke a zaznamenáva dvojakú interpretáciu prijatej tézy *O rozvoji a zblížovaní národov a národností* v československých podmienkach. Slovenská politická reprezentácia na čele s Alexandrom Dubčekom sa začala orientovať na „rozvoj národov a národností“, pričom tá česká sa zamerala na „zblížovanie“. To malo za následok „sceloštátnovanie“ inštitúcií, ktoré ešte mali formálnu slovenskú svojbytnosť. Snahy o vybudovanie národnostne hegemonnej spoločnosti sa dotýkali aj maďarskej, rusínskej/ukrajinskej a špecifickým spôsobom aj rómskej národnostnej menšiny. Tretia podkapitola je venovaná postupnej liberalizácii režimu. Jedným zo základných predpo-

kladov uvoľnenia spoločenských pomerov bol pohyb v sociálnej štruktúre KSC a KSS. Strana robotníckej triedy mala v roku 1966 vo svojej členskej základni 33,0% robotníkov oproti 58,9% členov z tzv. pracujúcej inteligencie, čo predstavovalo nádejný reformný potenciál. Postupne ožíva činnosť ROH, ČZM, cirkví, žurnalistov... Posledná podkapitola sa zameriava na dva hlavné prúdy a ich mocenský zápas. Čitateľovi sa ponúka pohľad do dogmaticko-konzervatívneho krídla Antonína Novotného a do reformného zoskupenia okolo Alexandra Dubčeka. Spor, ktorý sa ťahal od začiatku šesťdesiatych rokov, vyvrcholil už v januári 1968, keď sa A. Novotný vzdal najvyššej straníckej funkcie. S A. Dubčekom ako najvyšším predstaviteľom KSC sa tým otvorili dvere čakajúcim zmenám. V druhej kapitole monografie **Po januári 1968** nájdeme rozbor nasledujúcich dní. Pozornosť je venovaná prvým trom mesiacom roka 1968, tzv. „januárovému tichu“, politickému charakteru a profilu „tváre“ reformného hnutia A. Dubčekovi, demokratizačnému procesu v masmédiách a zrušeniu cenzúry. Komparáciou Dubčekovho referátu zo zasadnutia ÚV KSS z mája 1967 a Akčného programu KSC z apríla 1968 autor zachytáva paralely i posuny, ktoré počas krátkych desiatich mesiacov v spoločnosti nastali.

Nastolený vnútropolitický vývoj v Československu prirodzene neostal bez povšimnutia ostatných krajín Východného bloku, najmä ZSSR. Medzníkom vo vnútrostraníckom vývoji je podľa autora stretnutie vedúcich predstaviteľov komunistických strán, ktoré sa konalo v marci v Drážďanoch. Pohľad do vývoja vo vnútri KSS nám ponúka tretia kapitola **Reformátori a konzervatívci**, v ktorej je zachytená vnútorná diferenciacia slovenských komunistov. Okolo osoby A. Dubčeka sa zoskupovala skupina zo straníckych a štátnych orgánov, ktorá zastávala umiernenú formu reforiem. Vo verejnej sfére, ako sú napr. noviny a časopisy, sa kon-

centrovala skupina radikálov. Ich vedúcim predstaviteľom bol rehabilitovaný Gustáv Husák. Treťou skupinou boli členovia aparátov OV KSS a KV KSS, konzervatívni dogmatici verní A. Novotnému. Po rokovaníach v Drážďanoch sa však vytvára nové krídlo, tzv. neokonzervatívna skupina. Je to časť politikov, ktorá sa odštiepila od progresívneho krídla a inštinktívne sa priklonila k Sovietskemu zväzu, od ktorého očakávala ochranu svojich politických pozícií. Šlo o zmes ľudí zameraných proti A. Novotnému, tých, čo sa s novým vývojom nevedeli vyrovať, napriek prvotnému vítaniu zmien a tých, ktorí zvolili taktiku vyčkávania.

V štvrtej kapitole autor sleduje fenomén „*Pražská jar*“ na Slovensku. Prvá podkapitola sa pokúša nájsť korene rozdielneho nazerania Čechov a Slovákov na ciele obrodného procesu spoločnosti. Pri problematike federalizácie odhaľuje rozpory a poukazuje na predstavy slovenskej strany o pripravovanom ústavnom zákone o československej federalizácii. Podstata sporu bola v otázke podoby federácie, či bude podľa slovenských predstáv „voľná“, alebo naopak, podľa smerovania českej politickej reprezentácie „tesná“. Ďalšími sférami záujmu autora sú snahy o prenesenie tejto problematiky z odbornej na politickú rovinu, problém asymetrického modelu v strane a v neposlednom rade aj formovanie požiadaviek národnostných menšín na Slovensku. Pohľad do vnútornej diferencovanej slovenskej politickej, kultúrnej a vedeckej obce prináša úvaha nad dobovým chápaním demokratizácie a federalizácie v jednotlivých slovenských frakciách. Ďalšia podkapitola si všímá občiansku spoločnosť. Autor sa tu venuje porovnaniu občianskej aktivity, ktorá bola na Slovensku menšia ako v Čechách, čo podľa neho pramení v rozdielnej historickej skúsenosti oboch národov. Kým v českých krajinách rôznorodá činnosť občianskych aktivít bujnela, v slovenskom kontexte sa tradične pozornosť upriamila najmä na kresťanské cirkev. Špecifikom však bolo hnutie Alweg

zasadzujúce sa za výstavbu moderného dopravného systému vo Vysokých Tatrách.

Posledná kapitola monografie nesie názov *Koniec reformy*. Mesiac po prijatí Akčného programu bolo napätie medzi československými reformnými politikmi a Kremľom dostatočne veľké na to, že sa na „konzultáciách“ uskutočnených v Moskve 3. mája otvorene hovorilo o nebezpečnej kontrarevolučnej a antisocialistickej situácii v Československu. Vedenie KSČ na čele s A. Dubčekom vnímalo akútnu potrebu konsolidácie situácie, keď bol funkcionársky aktív neustále napádaný a kritizovaný jednak zo strany médií, jednak občanov. Napriek nátlaku ZSSR, aby sa situácia riešila administratívno-mocenskými opatreniami, autor upozorňuje na zotrvanie Dubčekovho vedenia KSČ na riešení politickými prostriedkami. Dôkazom bol aj prijatý zákon o rehabilitáciách, ktorý však neprekračoval triednu ideológiu. Druhá podkapitola dokumentuje horúčkovitú činnosť všetkých zúčastnených strán v boji za svoje ciele. Najmä na strane českej občianskej spoločnosti dozrela obava z možného regresu a recidívy predjanuárového stavu, preto reagovala vydaním manifestu *Dvetisíc slov*, ktorý bol spúšťačom lavíny ďalších reakcií. Nasledovala čulá aktivita predstaviteľov československej politickej reprezentácie, ktorá reagovala na gradujúce kritické listy politického byra ÚV KSSZ a „spojencov“ prijatím zásadného dokumentu *Stanovisko predsedníctva ÚV KSČ k listu piatich komunistických a robotníckych strán*. Pozornosť je venovaná aj vývoju v KSS so zreteľom na osobu najvyššieho straníckeho činiteľa na Slovensku V. Biľaka. Svoje miesto tu našla aj problematika „požývacieho listu“. Tretia podkapitola sa venuje invázii vojsk Varšavskej zmluvy. Opisuje prípravy kľúčového zjazdu KSČ v tieni hľadania možnosti politického zvratu na strane konzervatívneho krídla. Nasleduje genéza zrodu politickej a vojenskej prípravy intervencie a odhalenie príčin politických neúspechov zásluhou. Autor sa osobitne venuje reakciám a sta-

noviskám najvyšších slovenských politických a štátnych orgánov i samotných občanov. Nevynecháva ani medzinárodný ohlas na tieto udalosti. Záverečná časť monografie obracia pozornosť na prvé ústupové „boje“ československých reformných komunistov a na jednotlivé kroky nasmerované k legalizácii okupácie. Prispela k tomu nejednotnosť našej straníckej a vládnej reprezentácie, dramatickosť moskovských rokovaní, okliešťovanie slobody slova v masmédiách a prítomnosť okupačných vojsk, ktoré napomáhali revitalizácii konzervatívneho krídla a konsolidačných opatrení. Zvláštna pozornosť je venovaná G. Husákovi, jeho prejavu a politickým zámerom na mimoriadnom zjazde KSS.

Rok 1968 bol rokom, kedy sa naplno prejavila konfrontácia socializmu s ľudskou tvárou so spoločenským systémom sovietskeho typu. O tom, že ide o jeden zo zlomových medzníkov našich najnovších dejín, svedčí aj fakt, že fenomén Pražskej jari rezonuje v pamäti laickej verejnosti nielen u nás, ale aj za hranicami našej krajiny. Slovenskej historiografii tak leží na pleciah zodpovednosť za to, aby toto povedomie v spoločnosti ostalo, ba, aby provokovala záujem a diskusiu predovšetkým v radoch mladej generácie. Treba preto privítať, že v závere publikácie autor kladie zaujímavé otázky, ktoré sú výzvou pre ďalší výskum dejín Pražskej jari.

M. Huttmanová

KRONIKA

SLÁVNOSŤ NA POČEŠŤ VÝROČIA LEGIONÁRSKEHO PLUKU V NITRE

Zásluhou Klubu vojenskej histórie Tatranci, členov viacerých KVH z Českej republiky, Mestského úradu v Nitre a Vojenského historického ústavu v Bratislave sa v sobotu 31. júla 2010 uskutočnila v tomto starobyľom meste, ktorého dejiny siahajú až do doby Veľkomoravskej ríše, malá, ale milá slávnosť na počesť 90. výročia príchodu 7. streleckého pluku „Tatranského“ do mesta, kde mal potom trvalú posádku. Tento pluk, v ktorom ako v jedinom bola prevaha Slovákov (približne dve tretiny), vznikol v ukrajinskom mestečku Berezan 28. mája 1917, zúčastnil sa ťažkých bojov o železničný uzol v Bachmači (8. – 13. marca 1918), kde úspešne bojoval s nemeckou presilou. Jedným z jeho veliteľov bol aj kapitán Radola Gajda a pri pluku sa počas svojej návštevy Ruska zastavil aj generál Milan Rastislav Štefánik. Po sibírskej anabáze a bitkách pri Mariinsku, Omsku, Barnaule, Nižneudinsku, Irkutsku, pri jazere Bajkal a na ďalších miestach sa pluk 22. mája 1920 vo Vladivostoku naložil na loď „Ixion“, ktorého transport pozostával asi z 2 900 mužov a vydal sa na cestu do slobodnej vlasti, novovzniknutej Československej republiky. Plavidlo smerovalo do kanadského prístavu Vancouver, kam dorazilo 6. júna 1920. Ešte v tú istú noc sa už časť pluku vydala na východ vlakom po Severnej kanadskej pacifickej železničnej trati. Ich cieľom bol Valcartier Camp v Quebecu, ktorý predtým slúžil ako tábor, kde sa sústreďovali kanadské vojská pred odchodom na front vo Francúzsku. Prvá časť pluku sa vydala na ďalšiu plavbu z Quebecu do nemeckého prístavu Cuxhaven 8. júla 1920 a odtiaľ pokračovala opäť po železnici až do Nitry, kam dorazila 31. júla 1920.

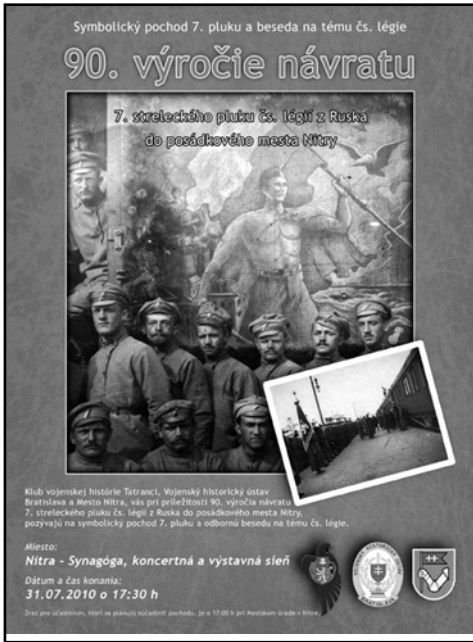
Počas slávnostného pochodu od Mestského úradu centrom Nitry sa sprievod zastavil v Ulici 7. pešieho pluku (doposiaľ sú tam objekty kasární pluku – dnes trhovisko), kde brat Miroslav Bilský prítomných stručne oboznámil s významom česko-slovenských légii pre vznik Československa ako spoločného slobodného a demokratického štátu Čechov a Slovákov a s potrebou stále si pripomínať obeť a strádanie, ktoré museli naši legionári na Východe ale aj na Západe priniesť. Sprievodu, na čele ktorého kráčali nitrianske dievčatá v slovenských krojoch, dominovali členovia klubov vojenskej histórie v dobových legionárskych uniformách, ruských, francúzskej, ale aj talianskej, nesúci vernú repliku historickej zástavy pluku (zo zbierkového fondu Vojenského historického múzea v Piešťanoch), sa miestami s obdivom prizerali okoloidúci na pešej zóne. Originál vlajky, ktorú vyšli české a slovenské dámy v Moskve a pluku ju slávnostne odovzdali v Jekaterinburgu, je uložený v pražskom Vojenskom historickom ústave. Akcia pokračovala prednáškou o histórii pluku, slávnostným príhovorom viceprimátora Nitry Ing. Františka Baláža, premietnutím dokumentárneho filmu o ruských légiiach a besedou.

Za dôstojné pripomenutie legionárskych tradícií spojených so spomienkou na príchod „Tatrancov“ do Nitry patrí vďaka hlavnému organizátorovi bratovi Bilskému, vedeniu mesta Nitry, ako aj chlapcom z KVH z Hradca Králové a ďalších českých miest, ktorí neváhali prísť na Slovensko aj zo vzdialenejších končín, aby si pripomenuli spoločný boj Čechov a Slovákov za slobodu, našich padlých a ich pamiatku. Bol to dôstojný vklad k vlasteneckej výchove mladej generácie a pripomenutie významu česko-slovenskej vzájomnosti pre oba naše národy.

F. Vrábek

SPOMIENKOVÝ A PIETNY POCHOD STEBNÍKOM A OKOLÍM

V dňoch 13. a 14. augusta 2010 sa v obci Stebník (okres Bardejov) a jej okolí uskutočnilo podujatie pod názvom *Spomienkový a pietny pochod Stebníkom a okolím*. Organizátorom podujatia bol Klub vojenskej histórie (KVH) Beskydy Humenné v spolupráci s obcou Stebník a Klubom priateľov pplk. Karla Vašatky z Českej republiky. Odborné gestorstvo nad celým podujatím prevzal Vojenský historický ústav Bratislava, ktorý na tomto podujatí zastupoval Adrián Latta.

Hlavnou myšlienkou podujatia bolo pripomenúť si udalosti prvej svetovej vojny, ktoré na severovýchode Slovenska prebiehali počas rokov 1914 a 1915. Počas prvého dňa účastníci najprv navštívili mesto Bardejov a Bardejovské kúpele, kde uskutočnili krátky pietny akt pri pamätníku padlých ruských vojakov. Nasledoval pietny akt pri pomníku Českej družiny v Zborove. Program prvého dňa podujatia vyvrcholil odborným seminárom: *Prvá svetová vojna a severovýchod Slovenska*. Predstavené príspevky sa venovali najmä problematike bojových operácií, ktoré prebiehali na severovýchode Slovenska počas prvej svetovej vojny – s dôrazom na dnešný okres Bardejov.

Za veľmi zaujímavý môžeme považovať príspevok Alexandra Kručinina z Ruskej federácie, v ktorom sa venoval činnosti ruského 195. „Orovajského“ pluku v Karpatoch. Nemenej zaujímavý bol príspevok Sergeja Čennyka, zameraný na problematiku činnosti ruskej 13. „Krymskej“ divízie v Karpatoch. Pevnosti Przemysl, ako kľúčovému prvku obrany Karpát, sa venoval Jirka Vrba. Pôsobenie Českej družiny v Karpatoch predstavil v príspevku Bernard Panuš. Samostatnou otázkou, ktorá je priamo zviazaná s obcami Stebník a Stebnická Huta, je legenda o prechode rakúsko-uhorského 28. pešieho pluku. Viac svetla do tejto problematiky sa pokúsil vnieť Matúš Korba v príspevku: *Boj pri Stebnickej Hute vo svetle archívnych dokumentov*.

Témou, ktorej sa venovali viacerí referujúci, boli vojnové cintoríny a pietne miesta z obdobia prvej svetovej vojny. Otto Jaus predstavil činnosť Čierneho kríža, organizácie, ktorá sa stará o hroby padlých vojakov z územia Rakúska. Systém mapovania vojnových hrobov vojakov z územia Českej republiky predstavil Pavel Filípek z Ministerstva obrany Českej republiky. Vojnové cintoríny z prvej svetovej vojny vo svojich príspevkoch predstavili Román Frodyma a Radoslav Turík. Prvý menovaný sa venoval vojnovým cintorínom na poľskej strane Karpát, druhý zase vojnovým cintorínom na slovenskej strane Karpát. Na záver Martin Drobňák predstavil históriu vojnového cintorína z prvej svetovej vojny v Stebníku, no najmä proces jeho rekonštrukcie.

V záverečnej časti seminára jednotlivé kluby vojenskej histórie a občianske združenia priblížili svoju činnosť.

Na druhý deň podujatia bol pripravený samotný spomienkový a pietny pochod miestami bojov prvej svetovej vojny. Účastníci pochodu navštívili vojnový cintorín v Blechnarku v Poľsku a následne sa po slovensko-poľskej hranici presunuli na líniu veľmi dobre viditeľných rakúsko-uhorských zákopov. Vyše 15-kilometrový pochod ťažkým terénom karpatských hôr sa ukončil na zrekonštruovanom vojnovom cintoríne v Stebníku. V rokoch 2009 a 2010 tento cintorín z prvej svetovej vojny rekonštruovali dobrovoľníci z Klubu vojenskej histórie Beskydy a obce Stebník. Sobotu 14. augusta 2010 bol cintorín vysvätený. Pietny obrad na cintoríne vykonali ako gréckokatolícky, tak aj pravoslávny kňaz.

Uskutočnené podujatie v Stebníku a okolí patrí medzi jedinečné na Slovenska. Je vôbec prvým väčším podujatím zameraným na pripomenutie si udalostí prvej svetovej vojny na severovýchode Slovenska. Zúčastnili sa ho členovia klubov vojenskej histórie nielen zo Slovenska ale aj hostia z Českej republiky, Poľska, Rakúska, Ruskej federácie a Ukrajiny.

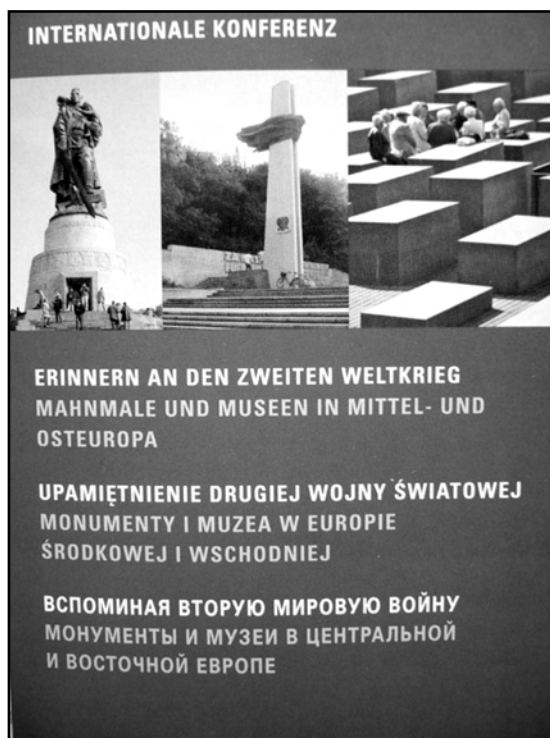
M. Drobňák

NOVÝ FORMÁT SPOMÍNANIA NA DRUHÚ SVETOVÚ VOJNU

„Pred rokmi nepredstaviteľné: navzájom sa diskutuje“ – komentovali berlínske noviny¹ pozoruhodné stretnutie (predovšetkým) nemeckých, poľských a ruských historikov na pôde ministerstva zahraničných vecí a Nemeckého historického múzea. Medzinárodná konferencia *Spomínanie na druhú svetovú vojnu: Pamätníky a múzea v strednej a východnej Európe* sa konala 1. – 3. júla 2010 v Berlíne. Zorganizovali ju Inštitút pre globálne a európske štúdiá Univerzity v Lipsku a Európska sieť Spomínanie a solidarita, založená ministerstvami kultúry Poľska, Maďarska, Slovenska a Nemecka, v spolupráci s početnými múzeami, nadáciami a výskumnými centrami.

Významným medzníkom 20. storočia, ktorý ovplyvňoval a ovplyvňuje historickú pamäť jednotlivcov, rodín a rôznych spoločností, najmä národov, je druhá svetová vojna a vy-

vražďovanie európskych Židov, Rómov a ďalších etník, masové zločiny, nútená práca, gulagy, okupácie, kolaborácia, deportácie a etnické čistky. Ťažiskom konferencie bolo porovnanie oficiálneho pripomínania vojny a zmeny „jazyka pamäti“ v Nemecku, Poľsku a Rusku, pričom sa ako príklad využila muzeálna a pomníková scéna Berlína. Otváracie podujatie sa konalo v budove ministerstva zahraničných vecí. Pred vchodom do Sály Európy boli vystavené dokumenty o politických rozhodnutiach s desivými následkami, ktoré predstavitelia dnešného Nemecka nezamlčujú a preberajú za ne historickú zodpovednosť: faksimile Mníchovskej dohody, paktu Molotov-Ribbentrop (aj s mapou z tejto konferencie s načrtnutím nového územného rozdelenia) a protokolu z konferencie vo Wannsee o „konečnom riešení židovskej otázky“. Vedecký organizátor konferencie Stefan Tro-

ebst z Lipska analyzoval faktory, ktoré vplyvajú na zaobchádzanie štátnej politiky s dejinami a na kultúru spomínania: okrem iného demokratizačné procesy, výmeny generácií, zahranično-politické kalkulácie.

Pozdrav zástupkyne poverenika spolkovéj vlády pre kultúru a médiá Ingeborg Bergreen-Merkel a úvodná prednáška ministra zahraničných vecí Quida Westerwelleho vyzdvihovali simultánne pôsobenie historikov a politikov v oblasti spomínania a zdôrazňovali zmeny v nemeckom oficiálnom spomínaní. Ich prejavom bola napr. reč kancelárky 1. septembra v Gdansku alebo jej prítomnosť na vojenskej prehliadke v Moskve. Po rokoch jednostran-

1 BICKERICH, Sebastian. Schwierige Fragen an die Geschichte. In *Der Tagesspiel*, roč. 66, 3. 7. 2010, s. 5.

ných interpretácií, zabúdania a zamlčovania prichádza čas na spoločné spomínanie víťazov a porazených. Nemecko sa hlási k zodpovednosti za šoa a za iné masové zločiny nacionalneho socializmu, zároveň však považuje za potrebné uctiť si pamiatku všetkých obetí – teda aj obetí bombardovania nemeckých miest či vyhnania Nemcov po končení vojny. Hovorilo sa o uznaní, nie o odškodnení! Minister sa dotkol tiež problematiky slobodného a nezávislého výskumu a potreby voľného prístupu k prameňom. Upozornil na nevyhnutnosť dialógu s mládežou, ktorá si utvára obraz druhej svetovej vojny najmä podľa Schindlerovho zoznamu a podobných filmov.

Nasledovali prednášky členov inštitúcie s príznačným názvom: Poľsko-ruská komisia pre ťažké otázky. Andrzej Krzysztof Kunert z Rady na ochranu pamiatky boja a martýria republiky Poľsko sa venoval otázkam pravdy a pamäti a vyzdvihol dôležitú tézu, že za zločiny nezodpovedajú „národy“, ale totality. Aleksandr O. Čubarjan z Ruskej akadémie vied vzbudil pozornosť vyhlásením, že „*hlavným kritériom historickej pamäti je pravda – keď vedci, politici aj jednoduchí ľudia vidia vo svojej histórii aj mínusy*“. Aj Rusko už vraj priznáva svoje „ťažké chvíle“ a zločiny (menoval Katyň). Ocenil „čestný a pravdivý“ vzťah Nemecka k vlastnej histórii a potrebu prekonať čierno-biele videnie minulosti v jeho vlasti. Tým vraj Rusi môžu preukázať svoju „prináležitosť k Európe“, k princípom občianskej spoločnosti, demokracie a rovnosti ľudských práv.

Vedeckú časť konferencie otvorila prednáška Matthiasa Webera (Oldenburg) o spojenej Európe a rozdelenom spomínaní. Uviedol aspekty vo vnímaní druhej svetovej vojny, pri ktorých sa dosiahol konsenzus: násilie a nesmierny počet obetí, systematické ničenie kultúry, holokaust ako transnacionálne miesto pamäti (od roku 2007 je v EÚ spochybňovanie holokaustu trestné). Všeobecne však platí, že osud iných štátov či národov ľudí málo zaujíma. Kultúry spomínania sú odlišné, identické historické udalosti sa reflektujú rôznymi spôsobmi. Kým pre Nemcov znamená 1. september 1939 začiatok vojny, v poľskej historickej pamäti je vnímaný ako dvojitý začiatok – nemeckej aj ruskej okupácie. Pre Rusov je zase dôležitým dátumom, spojeným s agresiou a heroickými obeťami, rok 1941. S nástupom nových generácií sa posúvajú akcenty, spomínanie sa prenáša na inštitúcie, napr. na múzeá, a na ritualizáciu pri výročiach.

Sekciu o nemeckej pamäti na vojnu uviedol politológ Helmut König (Aachen). Porovnával vedeckú historiografiu, ktorá by nemala byť v službe identifikačnej politiky, s kultúrou spomínania, ktorá sa zameriava na to, na čo sú skupiny ľudí hrdé, a ignoruje ostatné skutočnosti. Z verejného spomínania Nemcov vyzdvihol tri fenomény: 1/ debaty o 8. máji (v súčasnosti ho už len 14 % opýtaných Nemcov považuje za symbol katastrofálnej porážky; prevažuje téza o oslobodení spod nacizmu); 2/ diskusie o knihe amerického historika Daniela Goldhagena a o výstave o Wehrmachte, ktoré spochybnili mýty o nevinnosti obyčajných ľudí a o „slušnosti“ Wehrmachtu; 3/ diskurz o nemeckých obetiach a o vyrovnávaní sa s vlastnými stratami, vyvolaný novšími beletristickými dielami. Nemeckí historici sa otázkami o charaktere vojny zaoberali už roky, postupne dokázali účasť Wehrmachtu na genocídach, poukázali, že už ťaženie proti Poľsku nebolo regulárnou, ale vyhladzovacou vojnou. Hľadali motívy páchatelov a mechanizmy, pomocou ktorých sa normálni muži stávali masovými vrahmi. Referent sa domnieva, že nastal čas na komplexnejšie znázornenie vojny ako „súhry oboch totalít“.

Erik Meyer (Giessen) analyzoval nemecké pamätne miesta, pomníky a múzeá venované vojne. Kým v NDR štátostrana stavala pamätníky na miestach koncentračných táborov, v NSR spomínanie prevzali súkromné iniciatívy. V prvom prípade šlo o minimum reliktov a maximum spomínania, v druhom prípade sa namiesto abstraktnosti spomínalo na kon-

krétnych historických miestach na obeť. Po spojení Nemecka boli obe rozdielne kultúry spomínania konfrontované, ale zásada vládnucej politiky sa nemení: nerelativizovať negatívny vzťah k nacionálnemu socializmu. Debataje sa o autentických a umelých miestach pamäti aj o exkluzívnom (napr. výlučne židovským obetiam) alebo inkluzívnom venovaní na pamätníkoch a o hierarchizácii obetí. Pamätník vyvraždeným Židom Európy neďaleko Brandenburskej brány je novým typom pamätného miesta: neprináša národný naratív, ale dokumentuje historické miesta. Nestelesňuje miesto smútenia, ale miesto informácií, vzdelávania a aktívneho privlastňovania dejín nasledujúcimi generáciami.

Ruská pamäť na druhú svetovú vojnu sa obmedzuje na Veľkú vlasteneckú vojnu a na Deň víťazstva. Julija Kantor (Petrohrad) rozoberala zmeny v štátnej politike pamäti, diskusie o osobnosti Stalina, tabuizované témy sovietskych vojenských zajatcov („zradcov“) a dobrovoľnej a nedobrovoľnej kolaborácie. Vyzdvihla diferencované prúdy v dejepise, najmä oral history, muzeálne expozície, ktoré si všímajú už aj menej hrdinské stránky života za vojny, publikovanie umeleckej literatúry, ktorá bola zakázaná za sovietskej éry, ako aj uverejňovanie textov žiakov o spomienkach ich starých rodičov. Sociológ Boris Dubin z centra Levada (Moskva) vychádzal z iných typov prameňov – z výskumov verejnej mienky a masového vnímania dejín. Domnieva sa, že v Ruskej federácii je za „našu históriu“ stále považovaná sovietska. Prevažuje zafixovaný obraz vojny a najmä víťazstva z obdobia zrelého socializmu (možno menej patetický), ktorý bol konštruovaný, aby vytesnil mnohé fenomény pred vojny a počas nej – gulagy, teror 30. rokov atď. a prekryl neúspechy socializmu. V ruskej kolektívnej pamäti holokaust neexistuje. Hlavné štátne televízie šíria idealizovaný obraz víťazstva. Má symbolický politický význam, vyjadruje triumfalizmus (dominanciu sovietskeho/ruského človeka a krajiny), ako aj misionársky mýtus (úlohu spasiteľa sveta a Európy, záchrancu pred fašizmom). Brežnevovský a putinovský projekt stabilizácie nenašli iný symbol, ktorý by zjednocoval. V očiach respondentov vojna asociuje veľké Rusko a víťazstvo, ktoré stotožňujú so Stalinom. Pritom tí istí tvrdia, že bol krvavým tyranom. Nekladú si otázku, či víťazstvo prinieslo slobodu a mier krajine.

Ruská „pobeda“ (víťazstvo) a vojna sú v Poľsku vnímané inak. Podľa Włodzimierza Boro-dzieja (Varšava) druhá svetová vojna tvorí tiež ústredné miesto pamäti, ale jej obsahom je 1/ vojenský boj proti nemeckej Tretej ríši, 2/ sovietska okupácia, symbolizovaná Katyňou, 3/ nemecká okupácia a Varšavské povstanie, 4/ posledný rok vojny, vnútropoľské procesy, predohra socializmu. V súčasnosti tvorí pôsobenie Armije krajowej zakladajúci mýtus Poľskej republiky. Uverejnenie knihy o otrasnom pogrome Jedwabnom, kde Poliáci kruto vraždili svojich židovských susedov, rozbúrilo verejnú mienku a viedlo k zásadným spochybneniam heroickej úlohy Poliakov vo vojne. Referent sa domnieva, že dilemu „Westerplatte alebo Jedwabne?“ (hrdinovia/obete vs. páchatelia) by malo nahradiť akceptovanie oboch stránok vlastných dejín („Westerplatte a Jedwabne“). O muzealizácii pamäti na vojnu referovali Piotr Majewski a Paweł Machciewicz (obaja z Gdanska). Prvý klasifikoval múzea martyrologické (na miestach vyvražďovania), „monografické“ (kde je vojna len fragmentom inej narácie, napr. armádne, mestské a pod.) a naratívne (napr. Múzeum Varšavského povstania). Roku 2009 bola v Gdansku založená muzeálna inštitúcia iného typu, ktorá chce priblížiť druhú svetovú vojnu v Európe – aj cestu k nej a brutalizáciu európskej politiky, etnické konflikty, ideologický charakter vojny až po jej koniec a následky na Východe a Západe. *Múzeum druhej svetovej vojny v Gdansku* má byť otvorené roku 2014 a má fungovať ako európske centrum solidarity.

Záverečná pódiová diskusia zhrnula rozpoltenosť spomínania na druhú svetovú vojnu a holokaust a hľadala možnosti jeho europeizácie. Monika Flacke (Berlín) referovala o pro-

tirečivých mýtoch jednotlivých národov, ktoré glorifikujú vlastný odboj a zamlčávajú vlastnú vinu. Tatjana Timofeeva (Moskva) vidí v interview s prezidentom Medvedevom, kde naznačil neludskosť vojny na oboch stranách, signál k budovaniu ruskej „kultúry pamäti“ – popri štátnej „politike spomínania“. Slobodu kriticky hovoriť o rôznych dejinách a o vlastných chybách zdôrazňoval Jan Rydel (Krakov). Tematizoval tiež „hranicu bolesti“, ktorej prekročenie je v jednotlivých národných kolektívoch považované za ohrozenie ich identity. Potrebu vytvárania „transnacionálnych komunikačných polí“ zdôrazňovala Heidemarie Uhl (Viedeň) v príspevku o premenách spomínania na druhú vojnu v Rakúsku. Po medzigeneračných emocionálnych debatách od 80. rokov mnohí dnešní Rakúšania dospeli od afirmatívneho konceptu vlastnej hrdosti a utrpenia (vrátane mýtu o Rakúsku ako o prvej obeti Hitlera) ku kritickému prístupu – k tzv. negatívnej pamäti, teda k spomínaniu aj na to, čo Rakúšania spáchali iným. Neustále sa vynárajú nové kontroverzné témy, je však dôležité, že prebiehajú cez východné aj západné spoločnosti a nedelia ich do bývalých blokov. Diskusia sa týkala pokusov o spoločný diskurz spomínania v rámci Európy, napr. cestou spoločných učebných programov alebo pripravovaného *Domu európskych dejín v Bruseli*. Zdôrazňovalo sa však, že vytváranie konsenzu nebude lineárne a bezkonfliktné a že do diskusie je nevyhnutné zapojiť aj zástupcov ďalších stredo- a východoeurópskych krajín, vrátane Slovenska.

Súčasťou konferencie boli exkurzie na berlínske pamätné miesta súvisiace s vojnou. Usporiadatelia vybrali pamätníky a múzeá, ktoré vyjadrujú „jazyky spomínania“ rôznych spoločensko-politických kontextov a ich dnešné prekódovanie napr. dodatočnými pamätnými tabuľami alebo nevyzlatením Stalinovho mena. Vizualizuje ich aj pozvánka na konferenciu: od stalinského pomníka sovietskeho vojaka v Treptowskom parku cez pamätník poľského vojaka a nemeckého antifašistu vo Friedrichshaine v štýle štátnosocialistickej moderny po postmoderný pamätník vyvraždeným Židom. Silným dojmom zapôsobila návšteva Nemecko-ruského múzea v Karlshorste, v budove bývalého vojenského kasína, kde generál Keitel podpísal kapituláciu Tretej ríše. Nedávno otvorené dokumentačné centrum *Topografia teroru* sa nachádza na ploche, kde v rokoch 1933 – 1945 sídlili centrály nacionálnosocialistického teroru: gestapa, SS, SD a Ríšsky bezpečnostný úrad. Výstava sa koncentruje na biografie konkrétnych páchatelov, na ich prípadnú povojnovú kariéru a na účasť nemeckého obyvateľstva na zločinoch nacizmu. Konferencia sa svojím politickým, vedeckým aj vzdelávacím programom snažila prispieť k tomu, aby sa miesta hrôzy stali miestami zmierenia.

E. Mannová

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KOFERENCIA ROKY PREMIEN – VOJENSTVO NA SLOVENSKU 1969 – 1992

V dňoch 9. až 10. júna 2010 sa v reprezentatívnych priestoroch Akadémie Ozbrojených síl Slovenskej republiky Milana Rastislava Štefánika v Liptovskom Mikuláši uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia venovaná mapovaniu našej „nedávnej“ vojenskej histórie. Už jej široko koncipovaný názov – *Roky premien – Vojenstvo na Slovensku 1969 – 1992* – vytváral dostatočný priestor na postihnutie čo najširšieho spektra aspektov a súvislostí, ktoré sa s touto veľmi živou minulosťou spájajú. Organizátormi tohto podujatia boli Vojenský historický ústav Bratislava, Akadémia OS SR Liptovský Mikuláš, Klub generálov Slovenskej republiky, Sekcia pre vojenské dejiny Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied a nedávno založené občianske združenie *Pro Militaria Historica*. Záštitu nad podujatím prevzal sám náčelník Generálneho štábu OS SR, generál Lubomír Bulík, podľa ktorého objektívne zhodnotenie uvedeného obdobia malo mať z hľadiska vojenských tradícií pre naše profesionálne ozbrojené sily mimoriadny význam. V podobnom duchu sa niesli aj príhovory ďalších zúčastnených prominentov – rektora hostujúcej Akadémie, brigádneho generála Miroslava Kelemena a riaditeľa bratislavského Vojenského historického ústavu, podplukovníka Miloslava Čaploviča, ktorí potrebu odkrývania bielych miest v našej nedávnej histórii označili za zásadnú aj z pohľadu samotnej historickej perspektívy.

Obdobie samotné je považované za pomerne zložitú, dynamickú, značne rozpornú a členitú. Z časového hľadiska je ohraničené na jednej strane intervenciou vojsk Varšavskej zmluvy, ktorá v Československu ukončila krátke obdobie budovania socializmu s ľudskou tvárou a na strane druhej rozdelením Českej a Slovenskej Federatívnej republiky. Historicky je vymedzené normalizáciou pomerov v čs. spoločnosti a armáde, obdobím pretrvávajúcej studenej vojny i komunistického režimu, jeho zrušením, koncom bipolárneho rozdelenia sveta a budovaním novej demokratickej spoločnosti s následným delením tak spoločného majetku, ako aj armády. Realizovaná akcia bola akýmsi úvodným výstupom vedeckého projektu siedmeho zväzku *Vojenské dejiny Slovenska (1968 – 1992)*, ktorý predstavuje chronologické a obsahové završenie celej edičnej série VHÚ o vojenských dejinách Slovenska. Ide o pomerne atraktívny a širokou verejnosťou dlho očakávaný projekt, ktorý má zodpovedať, resp. osvetliť viaceré sporné otázky. Tento fakt je determinovaný predovšetkým skutočnosťou, že obdobiu nebola prakticky až do pádu totalitného režimu venovaná patričná pozornosť, a historická pravda sa „pre istotu“ zahmlievala. Problematika nemá svoj ucelený syntetizujúci výstup, abscentuje i objektívna a hĺbková analýza uvedeného historického obdobia, ktorá by postihovala tendencie dejinného vývoja v jeho kontinuite a diskontinuite. Nie je ani len čiastočne vedecky spracovaná, a tak na svoje komplexné hodnotenie v podstate ešte len čaká. Črtá však aj mnohé ďalšie úskalia. Pri spracovávaní jednotlivých tém, napr. už samotné vymedzenie zodpovedajúceho pomeru medzi českým a slovenským prvkom, respektíve špecifiká a osobitosti vojenského diania na Slovensku v rámci spoločného štátu a jeho jednotných ozbrojených zložiek, branných systémov a organizácií, predstavuje veľmi zložitý problém. Pomerne značná rozsiahlosť a zložitosť problematiky i situovanie relevantných archívnych prameňov v zahraničí celú situáciu ešte viac komplikujú, i preto vojenski historici a prípadní ďalší záujemcovia stoja pred zložitými metodickými a metodologickými otázkami.

Uvedené aspekty sa odrazili aj v ideovom námete celého podujatia. Jeho zámerom bolo totiž v prvom rade „pripraviť pôdu“ pre podobné hodnotiace stanoviská a zároveň vyvolať živší záujem odborníkov, odbornej i laickej verejnosti o témy, ktorým sa doposiaľ neprá-

vom dostávalo len málo pozornosti. V snahe pokryť čo možno najširší okruh problematiky, a tým poskytnúť čo možno najkomplexnejší a najobjektívnejší prehľad o vojenských dejinách Slovenska v tomto období našich národných dejín, bol oslovený celý rad historikov, publicistov, pamätníkov a odborníkov z rôznych vedných disciplín. Výsledkom bola pomerne vyvážená skladba príspevkov zahŕňajúcich širokú škálu vojenských a vojensko-politických aspektov, ktorým dominovali otázky vnútornej a vonkajšej funkcie armády, vojenského umenia, vojenskej výchovy, brannej prípravy obyvateľstva, vojenského školstva, života vojsk a personálnej výstavby čs. veliteľského zboru. Mimo pozornosti neostal ani vzťah armády a spoločnosti, rovnako ako otázka miesta a úlohy Slovenska v koncepciách a plánoch Generálneho štábu ČSĽA a vo vojensko-politických a vojenských väzbách sovietskeho bloku. V priebehu konferencie vystúpili renomovaní slovenskí a českí vojenski historici z Vojenského historického ústavu Bratislava, Vojenského historického ústavu Praha, ale aj zástupcovia Klubu generálov, ktorí v danom období zastávali v rámci armádneho organizmu významné veliteľské posty a mohli tak poskytnúť odpovede na mnohé otázky. Konferencia bola rozložená do dvoch dní, obsahovo do celkovo piatich monotematických blokov.

Ako prvý vystúpil pracovník VHÚ Bratislava Igor Baka. V príspevku nazvanom *ČSĽA a začiatky normalizácie (s dôrazom na Slovensko)* rekonštruoval normalizačné prejavy v čs. armáde, pričom charakterizoval situáciu a náladu v jej jednotkách dislokovaných na Slovensku. Veľkú pozornosť venoval najmä zlomovým okamihom vrcholiacich tzv. hokejovou krízou. Ak do nej bola normalizácia v čs. armáde a čs. spoločnosti všeobecne prevádzaná viacmenej pozvoľne, bezprostredne po nej došlo k uplatneniu tvrdého sovietskeho kurzu. V poradí druhým vystupujúcim bol pre zmenu pracovník VHÚ Praha Daniel Povolný. Ten v príspevku *Sovietská armáda na Slovensku – príchod a pobyt do března 1969* pripomenul, ako bolo počas invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968 obsadzované slovenské územie. Uviedol, okrem iného, dodnes málo známu skutočnosť, že sovietske velenie na čele s generálom Majorovom sa na základe mylných informácií obávalo protisocialistického vystúpenia našich občanov, aj preto pripravilo operáciu *Šedý Jastrab*. Jeden z variantov počítal s nasadením 20 sovietskych tankových a motostreleckých práporov, ktoré mali demonštrovať svoju silu v uliciach najvýznamnejších miest ČSSR, pričom ďalšie jednotky mali v rovnakom čase zablokovať dôležité kasárne čs. armády a v prípade potreby odzbrojiť všetkých vojakov kladúcich odpor. Úvodný blok zakončil ďalší z pracovníkov bratislavského VHÚ, Alex Maskalík. Vo svojom vystúpení sa usiloval zachytiť *Nový rozmer národnostnej výstavby ČSĽA* po roku 1969, pričom za zásadnú zmenu v tejto oblasti označil federatívne štátoprávne usporiadanie. Národnostný rozmer sa na rozdiel od predchádzajúceho obdobia stal jedným z kľúčových aspektov armádnej personálnej politiky a starostlivé dodržiavanie zásad primeraného zastúpenia Slovákov z hľadiska ich funkčného a hodnotného zariadenia základným predpokladom personálnej práce armádnych kádrových orgánov. Kvalitatívny posun v procese prijímania, zvyšovania a ustanovovania slovenských dôstojníkov sa následne mal stať, napriek viacerým normalizačným „regresom“, úplnou samozrejmosťou. Hlavné vďaka tomu zaznamenal slovenský prvok v dôstojníckom zbere v nasledujúcich etapách vzrastajúcu tendenciu, a vo vyššom veliteľskom zbere sa konečne ustálil.

Ďalší blok bol venovaný tematike vojenského umenia a jeho eventuálnej aplikácie priamo v praxi, pričom sa ním zaoberali „naslovovzatí“ odborníci. Plukovník vo výslužbe Peter Turza v krátkosti tlmočil názory velenia čs. armády na vedenie útočného boja vševojskovými divíziami v 70. rokoch 20. storočia, jeho bývalý kolega plukovník vo výslužbe Ján Martinko sa pre zmenu pozastavil pri vojenskom umení a z neho plynúcich požiadaviach na organizačné štruktúry útvarov a zväzkov pozemných vojsk. Striktne vojensky orientované

príspevky poskytli zaujímavé odpovede na niektoré kľúčové otázky geopolitického a vojensko-politického charakteru, najmä v súvislosti s vyhodnocovaním, resp. prehodnocovaním operačnej taktiky pozemného vojska po arabských vojnách. Nie je bez zaujímavosti, že takýto nepriamy spôsob bol prakticky jediným možným, ako zadefinovanú taktiku reálne vyskúšať. Popoludňajší panel nastavil všetkých prítomných na inú vlnovú dĺžku. Podplukovník vo výslužbe Lubomír Čech priamo z Akadémie ozbrojených síl ozrejmil *Rok 1968 a začiatok systémových zmien vo vojenskom školstve*, podplukovník vo výslužbe, docent Oldřich Vaněk pre zmenu priblížil históriu vojenského školstva na Liptove so zameraním na Vysokú vojenskú technickú školu. Tej dlhých 14 rokov „šéfoval“ Slovák, generálporučík Anton Muržic. Vojenským priemyslom sa zaoberali príspevky nasledujúcich dvoch rečníkov. Generálmajor vo výslužbe Rudolf Tvaroška z trenčianskeho Klubu vojenských veteránov vo svojom vystúpení všeobecne zhodnotil vojenský priemysel na Slovensku v 60. a 70. rokoch. Jeho vystúpenie malo akýsi memoárový charakter, avšak mnohé z uverejnených zaujímavostí podstatne oživilo atmosféru v sále. Je nutné dodať, že v mnohých prípadoch šlo o zasvätené informácie, s ktorými ešte ako náčelník výzbrojnej služby MNO v rokoch 1969 až 1982 prichádzal do kontaktu. O niektorých ďalších problémoch vývoja vojenského priemyslu v 70. rokoch všeobecne hovoril ďalší z pracovníkov VHÚ Bratislava, Michal Štefanský. Zaujala predovšetkým informácia, že pracovníci vojenských podnikov boli honorovaní za svoju prácu ďaleko lepšie, než iní zamestnanci civilného sektoru. Následná diskusia k tejto problematike sa dotkla veľmi citlivej problematiky konverzie čs. vojenského priemyslu, pričom prítomných najviac zaujali skúsenosti zasvätených pamätníkov na to, ako bolo naložené s vyčlenenými finančnými prostriedkami.

Druhý deň konferencie začali vystúpenia pracovníci VHÚ Bratislava. Ako prvý vystúpil Marek Meško, ktorý vo svojom referáte plénu priblížil *Vývoj Zväzarmu na Slovensku v 70. rokoch minulého storočia*. Ten sa po potlačení reformných tendencií Pražskej jari, spochybňujúcich jeho prvotné poslanie „predpripravovať“ mládež na vojenskú službu, opätovne dostal do „starých kolají“. Plne pod straníckou kontrolou a reorganizovaný na federatívnom princípe prakticky až do zrušenia začiatkom 90. rokov plnil požiadavky čs. ozbrojených síl v príprave brancov a vojakov v zálohe a v príprave obyvateľstva na civilnú obranu. Jeho kolega, podplukovník vo výslužbe Jan Štaigl, venoval svoje vystúpenie problematike *Ochrany štátnej hranice a teritória Slovenska v 70. a 80. rokoch*. Spôsob, akým sa ochrana zabezpečovala i prostriedky, ktoré boli na tento účel vyčlenené, možno označiť za ťažiskové aspekty celého príspevku. Zrejme najatraktívnejším a najsuggestívnejším vystúpením zo všetkých účastníkov sa prezentoval generálmajor vo výslužbe Svetozár Nađovič z Klubu generálov Slovenskej republiky. Témou jeho vystúpenia sa stal *Odsun sovietskych vojsk z územia Slovenska*, a treba zdôrazniť, že z pozície niekdajšieho náčelníka Správy pre zabezpečenie odchodu sovietskych vojsk z ČSFR šlo o kvalifikovaný pohľad na všetko, čo s touto kapitolou našej histórie súviselo. Spomínaný proces sa u nás začal ako v prvej z krajín bývalej Varšavskej zmluvy a prebehol rýchlo, pokojne a bez zbytočných prietahov a emócií (na rozdiel napríklad od Poľska či Maďarska). „Celkovo zo Slovenska odišlo vyše 10-tisíc vojakov, ich 5-tisíc rodinných príslušníkov... akokoľvek sa tieto čísla zdajú veľké, bola to len jedna sedmina síl a prostriedkov, ktoré mali sovietski vojaci na území ČSFR“, ako skonštatoval generál Nađovič.

Záverečný piaty blok sa dotýkal ponovembrového obdobia našich vojenských dejín. Jan Šach z VHÚ Praha najprv v krátkosti priblížil *Pokus o transformáciu ČSA na počiatku deväťdesiatych let 20. storočia*. Ten bol podmienený v prvom rade výraznými zmenami, ktoré po páde „železnej opony“ v celej spoločnosti nastali. Scivilňovanie ministerstva a jeho urýchlené od-

politizovanie boli sprievodnými dôsledkami nastávajúcich zmien, výrazom ktorých sa stalo zrušenie politických orgánov a stranických organizácií. Súčasťou demokratizácie armády bolo aj humanizovanie výkonu vojenskej služby a posilnenie verejnej kontroly nad armádnym mechanizmom. Generálporučík vo výslužbe Ján Váňa sa pre zmenu zaoberal politiky stále veľmi chúlостivou problematikou delenia čs. vojenského letectva v období rozdelenia čs. federálnej armády. Z titulu svojej niekdajšej funkcie veliteľa leteckej armády a v čase delenia republiky aj člena komisie splnomocnenca vlády SR pre vytvorenie Armády SR, predniesol prítomným málo známe skutočnosti o „bratskom“ vyrovnaní sa oboch národov v závere vzájomného spoluzitia. Záverečná diskusia sa v mnohom vracala k odzneným referátom, pričom všetci prítomní vyjadrili želanie, aby podobné akcie nadobudli skôr systematický, než ojedinelý ráz. Aktívne účinkovanie mnohých pamätníkov z čias „nedávno minulých“ pre zmenu jasne preukázalo, aká potrebná a predovšetkým prínosná môže byť využiteľnosť „oral history“. Výstupom z tejto konferencie by mal byť vedecký zborník.

A. Maskalík

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov.

Spôsob odovzdávania rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielať zásadne v textových editoroch Word, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie písať ich mechanicky vzadu za textom štúdie.** K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu, telefonický a emailový kontakt.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra, apríl 1998, je potrebné pri citáciách rešpektovať jej zásady (sú zjednotené s používaním citácie v iných časopisoch, ktoré sa pridružujú aj medzinárodného citovania). Za správnosť citovania (obsahovú i formálnu) zodpovedá autor príspevku, redakcia nebude do citácií zasahovať. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10.

(u cudzojazyčných zdrojov uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In *Army History*, 2003, vol. 59, no.

1, p. 13-15.)

⁴ DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu
- pri odkaze na archívny prameň je potrebné uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatula, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VHA Bratislava, f.....; pozri tiež PEJS, O:...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

– najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHÚ Bratislava, NA ČR Praha, AM SNP B. Bystrica,

Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ⁴⁾

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Igor GRAUS, Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica, Komenského č. 26, 974 01 Banská Bystrica

PhDr. Jan ŠTAIGL, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Alex MASKALÍK, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Vladimír ČEPELA, PhD., CII96/64-6, 018 41 Dubnica nad Váhom

pplk. v zál. PhDr. Peter ŠUMICHRASŤ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Peter KRALČÁK, Vojenský historický archív, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Martin DUBÁNEK, Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Sokolská 136, Praha-Karlín 8, Česká republika

OBSAH

Štúdie

- GRAUS, Igor: *Efficiat te deus equitem bonum et honorabilem in honorem domini et sancti georgii*. (Rytierske pasovanie ako predpoklad prepožičania insígnií niektorých panovníckych (dynastických) a záslužných radov).....3
- ŠTAIGL, Jan: Účasť slovenských odbojárrov na akciách proti banderovcom na jeseň 1947 27
- MASKALÍK, Alexander: Niektoré aspekty pôsobenia veliteľského zboru čs. armády v boji proti banderovcom 61

Dokumenty a materiály

- ČEPELA, Vladimír: Tri stredoveké chladné zbrane v zbierkach SNM-Múzea Červený Kameň..... 75
- ŠUMICHRAST, Peter: Nemecké vojnové hroby na území Slovenska. 1. časť..... 88
- KRALČÁK, Peter: Činnosť pracovných jednotiek slovenskej armády (1940) 109
- BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: Správa nemeckej leteckej misie o činnosti slovenských vzdušných zbraní (apríl – september 1943)..... 122
- DUBÁNEK, Martin: Ochrana proti zbraním hromadného ničenia. Převozný úkryt PÚ-68 a úkrytové pracoviště ÚP-82 144

Recenzie

- KÓNYA, Peter: Za boha, vlasť a slobodu! Pohnuté osudy kuruckého generála Juraja Ottlyka. (V. Dangl) 165
- DANGL, Vojtech: Pod zástavou cisára a kráľa (kapitoly z vojenských dejín Slovenska 1848 – 1914). (M. Podrimavský)..... 169
- MICHL, Jan: Legionári a Československo. (F. Vrábel) 173
- Nové knižky o holokauste. (I. Baka) 180

Anotácie, glosy..... 183

Kronika 193

INHALT

Studien

GRAUS, Igor: Ritterschlag als Voraussetzung der Verleihung der Insignien einiger Orden, Hausorden und Verdienstorden.....3

ŠTAIGL, Jan: Beteligung von slowakischen Widerstandskämpfern an Sicherheitsmassnahmen gegen die Bandera-leute im Herbst 1947 27

MASKALÍK, Alexander: Einige Aspekte der Tätigkeit des Kommandeurkorps der tschechoslowakischen Armee im Kampf gegen die Bandera-leute 61

Dokumente und Materialien

ČEPELA, Vladimír: Drei mittelalterliche Kaltwaffen in den Sammlungen des Slowakischen Nationalmuseums – Museum Červený Kameň..... 75

ŠUMICHRAST, Peter: Die deutschen Kriegsgräber auf dem Gebiet der Slowakei. Teil 1. 88

KRALČÁK, Peter: Tätigkeit der Slowakischen Armee (1940)..... 109

BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: Berichte der Deutschen Luftwaffenmission betreffend die Tätigkeit der slowakischen Luftwaffe (April – September 1943)..... 122

DUBÁNEK, Martin: Schutz gegen Massenvernichtungswaffen. Tragbare Schutzanlage PÚ-68 und ÚP 82..... 144

Recensionen 165

Annotationen, Glossen 183

Chronik 193

CONTENTS

Studies

- GRAUS, Igor: Knight's dubbing as a prerequisite of renting insignia to some
monarchical or dynastic orders of knighthood and orders of merit 3
- ŠTAIGL, Jan: Slovak resistance fighters in the actions against „Banderovci“
in the fall of 1947 27
- MASKALÍK, Alexander: Some aspects of Czechoslovak army performance
and its commandship in the fight against Banderovci..... 61

Dokumenty a materiály

- ČEPELA, Vladimír: Three middle-aged cold weapons in the collections
of Slovak National Museum – Múzeum Červený Kameň 75
- ŠUMICHRAST, Peter: German military graves in Slovakia. Part I..... 88
- KRALČÁK, Peter: The performance of Work Units belonging
to the Slovak Army. (1940)..... 109
- BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: Report of German Air Mission
on the activity of Slovak Air Forces (April–September 1943)..... 122
- DUBÁNEK, Martin: Ferry shelter PU-68 and a sheltered all-terrain vehicle UP – 82 144
- Reviews**..... 165
- Anotations, Glossen** 183
- Chronicle** 193

Vojenská história 3/2010

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Dušan Babjak

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., plk.gšt. v.v. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. v zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: Dr. István Janek PhD. (Budapest), PhDr. Michal Lukeš, PhD. (Praha), Mgr. Mateusz Gniazdowski PhD. (Warszawa), doc. Dr. László Szarka CSc. (Budapest), PhDr. Jiří Rajlich (Praha), Dr. Martin Zúckert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktná emailová adresa: sedovam@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 27. 9. 2010

EV 734/08

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS ÚLog S MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke je fotografia obnoveného pomníka generálom – J. Golianovi a R. Viestovi vo Zvolene v auguste 1994.